

הרב ישראל דנדרוביץ

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך

מצוה להתגבר על ישראל אצל הפריץ

כך אומנתו של יצר הרע: 'צובע' את העבירות ומסמא את עיני האדם כאילו הן מצוות ומעשים טובים • לפיכך ברין הוא שיטול שכרו לעתיד לבוא להשחט על ידי הקב"ה • על סכנה זו והעצות לבחון את המעשים האמנם מצוות הן או עבירות באספקלריית רבותינו מאורי החסידות • עבירה הבאה במצוה

א. וכי יש להבין הדברים כפשוטן?!

כך הובא בשמו של הגה"ק רבי אברהם שמעון הלוי איש הורוויץ הי"ד מזעליחוב¹:

"אחד מן התלמידים שאל את הגה"צ רבי שמעון מזעליחוב זצ"ל, מנהל רוחני דשיבת חכמי לובלין, על כמה דברים קשויי הבנה שבספר הקדוש 'תולדות יעקב יוסף'. אמר: אין שום חילוק בין מה שתבין בספר הקדוש הזה ובין מה שלא תבין, הכל שמה פנימיות שבפנימיות, יחודים עליונים.

תפס לדוגמא מה שכתוב שם בספר הקדוש 'תולדות יעקב יוסף' פרשת מסעי על הפסוק 'ויחנו ברימון פרץ' וכו' - מצוה (שלא) להתגבר על ישראל אצל הפריץ או למסור ממון זה אל הפריץ וכו', וכי יש להבין הדברים כפשוטן?! להשיב פירוש הזה כמו שנראה לעינים בתוך הפסוק?!

הוסיף לומר, כי כל עובדות ודיבורים של בעל התולדות הקדוש היו דברים נעלמים. "עם איז נישט קיין חילוק צו דער תולדות האט זיך געשפילט מיס שערבלאך, אדער ער האט מגלה געוועזען סודות התורה בגלוי אלץ איז דארטן געוועזן יחודים גבוהים ונעלמים², זי"ע".

ויחנו ברמון פרץ

דברי הגה"ק מזעליחוב, בדוגמא שהביא על כך שספר 'תולדות יעקב יוסף' - תורתו של הרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה, תלמידו המובהק ומעתיק שמועתו של רבינו הבעל שם טוב זי"ע³, הם סודות נעלמים וגבוהים, נסובים אודות הדברים דלהלן הכתובים בספרו האמור³:

1. ספר 'נהרי אש', מהדורת תש"ע, עמוד רמג אות קפ.

2. בתרגום חופשי משפת האידיש: "אין שום חילוק בין אם התולדות שיחק ב'שערבלאך' (חרסים שבורים – פסיפסין?) או שגילה סודות התורה, הכל היה שם ייחודים גבוהים ונעלמים".

3. ספר 'תולדות יעקב יוסף', פרשת מסעי, אות ג.

"ויש להבין תואר שמות המסעות אלו שנזכר בתורה לדורות, מה נפקא מינה. והנה מלבד הסוד הידוע לבאים בסוד ה', יש בו ג"כ רמז ומוסר... אמנם בדרך הלצה נראה לי... או יש לומר 'ויחנו בחצירות', שתמיד חונים בחצר השר, ושם אי אפשר בלי לשון הרע. וז"ש 'ויסעו מחצירות ויחנו בריתמה', על שם לשון הרע, ומשם יסעו 'ויחנו ברימון פרץ', כי פושעי ישראל מלאים מצות כרימון. ור"ל שמוסיפין מצוות לומר מצוה להתגבר על ישראל אצל הפריץ, או למסור ממון ישראל זה לפריץ, וז"ש רימון פרץ. ומשם כאשר יש לו שם ויד אצל פריץ, אז 'ויחנו בלבנה', מחזיק שאין בו שמץ חטא רק כולו לבן. ואז 'ויחנו בריסה', סרה דרכו מה' עד שנתמלא סאתו. אז 'ויחנו בקהלתה' כמו 'ויקהל עליהם קרח' (במדבר טז, יט), לחלוק על משה וכיוצא בזה לחלוק על עובדי השם יתברך".

והנה, על פניו מבוארת כוונת בעל 'תולדות יעקב יוסף' היטב: אין הוא בא אלא לדרוש בדרך צחות מקרא שכתוב (במדבר לג יח-כב): **"וַיִּסְעוּ מַחְצֹרֹת וַיִּחְנוּ בְּרִיתְמָה. וַיִּסְעוּ מִרְתְּמָה וַיִּחְנוּ בְּרִמּוֹן פֶּרֶץ. וַיִּסְעוּ מִרְמּוֹן פֶּרֶץ וַיִּחְנוּ בְּלִבְנָה. וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיִּחְנוּ בְּרִסָּה. וַיִּסְעוּ מִרְסָּה וַיִּחְנוּ בְּקַהֲלָתָה"** ולפרשו במשמעות המורה על כך שהכתוב בא לומר תוכחת מוסר נגד אותם האנשים הרגילים לצאת ולבוא בחצרות השרים והפריצים, ולהתריע בהם כי עבירה גוררת עבירה.

כי הנה אנשים אלו המצויים ב'חצרות' – השוהים בחצרות השרים ומלככים פנכתם, אי אפשר להם שלא יבואו לידי מכשול לשון הרע, היא 'ריתמה'⁴, כי בהכרח זהו שיחם וזהו שיגם של הגויים. וכשהם יורדים – יורדים עד לתהום והולכים מדחי אל דחי עד בואם אל 'רמון פרץ', אשר הוא נוטריקון: רימון פרץ!

מאי משמע 'רימון פרץ'? מסביר הרה"ק מפולנאה: הנה אמרו חז"ל (עירובין יט א) על פושעי ישראל שהם מלאים מצוות כרימון! והקושיה נשאלת מאליה: אם פושעי ישראל הם אלו, הרי שבעבירות הם מלאים ולא במצוות – ומה שייך לומר שהם מלאים מצוות, ועוד כרימון שגרריו מרובים? אלא הכוונה האמיתית היא שהם מלאים בעבירות כרימון, אלא שבהשקפתם העקומה הם מדמים זאת כמצוות.

אותם פושעי ישראל הופכים את השקר לאמת ואת עבירותיהם הם מחשיבים למצוות. כך למשל הם מהפכים את האיסור החמור להלשין ולמסור ממון ונפשות ישראל לשלטונות הגויים ומשימים זאת למצוה, באומרם: אדם פלוני מצוה היא להתגבר עליו ולנצחו על ידי הלשנה לפריץ, או לחילופין לאבד לו את רכושו ב'מסירה' לפריץ. וכך המה מוסיפים לבדות מצוות מליבם, מצוות שכאלה שעבירות הם אליבא דאמת.

4. כפירוש רש"י על אתר: "ויחנו בריתמה - על שם לשון הרע של מרגלים, שנאמר (תהלים קכ ג) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים".

זו הכוונה: 'רמון פרץ' – פושעי ישראל אלו יורדים לדיוטה התחתונה עד שהם מתמלאים כ'רימון' במצוות שהם עבירות, במעשים כאלו של הלשנה אל ה'פריץ'!

ומטבעם של חוטאים בעבירות כאלו, שבדמיונותיהם משימים זאת למצוות, והם מחזיקים את עצמם לאנשים כשרים וישרים. אוכלים הם קורצא בי מלכא, אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, ואדרבה למעשים טובים ייחשב בעיניהם. וזהו 'ויחנו בלבנה' – לבנים וצחים הם בעיני עצמם, מבלי שמץ של לכלוך עוון.

ומסיים הפסוק ואומר כי סופם של אנשים כאלו שתתמלא סאתם, 'ויחנו בריסה' – יסורו מה'; 'ויחנו בקהלתה' – יתקהלו ויתקוטטו על ה' ועל משיחו, לחלוק על הצדיקים ועל החסידים.

וכי יש להבין הדברים כפשוטן?!

באופן כללי, דרך זו של דרשות המקרא ופירושי הפסוקים באופן זה ובדומה לזה מצאנו כי פעמים רבות הלך בה הרה"ק מפולנאה בספריו השונים. כך גם היה דרכם של רבים מגדולי החסידות אשר בתורתם שבעל פה ובתורתם שבכתב היו משלבים את דברי התוכחה וההתעוררות שהשמיעו לשומעי לקחם באופן של רמזים נאים בדברי הפסוקים, אם בדרך צחות ואם בדרך דרוש ורמז.

אמנם מעולם לא התיימרו הללו לומר כי זהו פשוטו של מקרא, אלא זו בלבד שאין זה כי אם בדרך צחות והלצה או כיוצא בזה. והרשות נתונה בידם שהרי שבעים פנים לתורה וכפטיש יפוצץ סלע.

כך שלכאורה קשה להבין מה התכוון הרה"ק מזעליחוב בטענתו נגד אותו ציטוט שהביא מדברי ספר 'תולדות יעקב יוסף': **"וכי יש להבין הדברים כפשוטן?!** **להשים פירוש הזה כמו שנראה לעינים בתוך הפסוק?!"**, בעוד שדומני כי הדברים מובנים כפשוטן היטב אצל כל באי שער המלך, היודעים כי כך הייתה דרכם של רבים ממאורי החסידות שהיו דורשים מקראי קודש כמין חומר בכהאי גוונא. ואם כך בהסתכלות כללית, הרי שבדוגמא שלפנינו בפרט, כוונתו של הרה"ק מפולנאה מבוארת עד לאחת מבלי שמץ של חוסר בהירות.

אפשר אולי לומר כי הגירסה של הרה"ק מזעליחוב בדברי התולדות הייתה בהתאם למצוטט בדברי הרה"ק מזעליחוב: **"מצוה שלא להתגבר על ישראל אצל הפריץ"** – בתוספת תיבת **'שלא'**. משפט זה בצורתו המצוטטת אצלו הוא אכן חסר פשר! ושמא על זה הוא שאמר כי אי אפשר להבין את הדברים כפשוטן.

אולם השערה רחוקה היא עד למאוד, כי לא מצאתי גירסה זו במהדורה הראשונה של ספר 'תולדות יעקב יוסף' ואף לא באף אחת מכל המהדורות שבדקתי. מסתבר יותר לומר כי טעות סופר נפלה בכלי אל כלי אליו הורקו דברי הרה"ק מזעליחוב, מאשר לומר כי זו הייתה גירסת הרה"ק מזעליחוב בספר עצמו.

לפיכך דומני כי הרה"ק מזעליחוב לא בא בדבריו אלו כי אם לעורר את לב תלמידיו שיידעו כי שבעים פנים לתורה, ומלבד המשמעות הפשוטה והמובנת בדברי הספר הקדוש 'תולדות יעקב יוסף' יש בה רזין דרזין וטובא גניז בגויה. וזה אכן דבר נכון בהחלט.

חכמי בראד הוציאו דינו לשריפה

בטרם נעמיק אף אנו בדברי הרה"ק מפולנאה, יהיה מעניין לציין כי פסקה זו שצוטטה לעיל עוררה רעש ציבורי כבר לעת הדפסת הספר, עד אשר בעקבותיה נידון בעיר בראד ספר זה לשריפה! וכך הביא מפי השמועה, רבי יקותיאל יהודה קאמלהער⁵:

"גם בבראדי נשרף ספר 'תולדות יעקב יוסף' בגזרת הרבנים שם. וסח לי זקן אחד כי חכמי בראד הוציאו דינו לשריפה, בשביל מה שכתב בפרשת מסעי: ויחנו ברמון פרץ, כי פושעי ישראל מלאים מצות ור"ל שמוסיפים מצוות לומר מצוה להתגבר על ישראל אצל הפריץ או למסור ממון ישראל זה להפריץ כו', ע"ש".

הרב קאמלהער עצמו, מגיב על השמועה ואומר:

"אי משום הא, בודאי לא נתחייב שריפה, כי פשיטא שלא נתכוין המחבר ח"ו לעשות את התורה פלסטר ולנהוג בה קלות ראש ורק על דרך צחות והלצה להתלוצץ בעובדי עברה כתב כן, והם רק עילה מצאו - כי רק עילה בקשו".

איני בקיא בפרטי פרשייה עגומה זו של שריפת ספרי החסידות בעיר בראד. אולם דומני כי הנימוק שנתנו חכמי בראד בבואם לשרוף את ספרי הרה"ק מפולנאה אינו בגלל עצם פירוש הפסוק בדבר צחות, שהרי כיוצא בו מצאנו עוד רבות הן בספריו והן בספרים אחרים, כי אם מפני העוקץ המשתמע מכך.

ברור כי תוכחתו זו של הרה"ק מפולנאה על תופעת המסירות וההלשנות אצל הפריצים, במסוה של דבר מצוה, באה על רקע תופעה קיימת ומציאותית. מסתבר גם לשער כי במסגרת המלחמה נגד תנועת החסידות, בה הותרה הרצועה בכל הקשור לרדיפת החסידים ורבותיהם, היו המתנגדים גם חושבים לעצמם למצוה למסור ולהלשין את החסידים לרשויות. ומשכך, הבינו המתנגדים כי תוכחתו של הרה"ק מפולנאה על תופעת המסירות מופנית כלפיהם וכלפי מעשיהם המכוערים, ועל זה הוא שיצאה קצפם עד שהחליטו לשרוף את ספריו.

כל זה הוא רק אם נאמין שסיבת שריפת הספר באה לה משום ציטוט זה, אולם ההיסטוריה הרחבה מלמדת אותנו על מגמה כללית של רדיפה אובססיבית נגד ספרי החסידות, כותביהם ולומדיהם, כך שהסיבה האמיתית למניעייהם האפלים של השורפים ידועה היטב, ואין כאן המקום להאריך בזה יותר.

5. ספר 'דור דעה', על שנות ת"ק – תר"כ, מערכת הרה"ק מפולנאה. עמוד פ.

כבר כתב כן ביערות דבש

וראה זה חדש אשר מצאתי שעוד קודם להרה"ק מפולנאה⁶ כבר התריע על תופעה זו של מסירות והלשנות במסווה של מצוה, הגאון רבי יהונתן אייבשיץ⁷, והוא אף פירש באותו אופן ממש את דברי חז"ל על היות פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון.

מסתבר כי גם רבי יהונתן אייבשיץ שהוא וצאן מרעיתו היו נתונים במשך ימי חייהם במלחמת חרמה שניהלו נגדם שונאיהם ורודפיהם, סבלו רבות מתופעת המלשינות, בדומה לסבלותיהם של החסידים מאת מתנגדיהם, ואף הוא מחה כנגדם. ואלו דבריו⁸:

"ונא תשמרו מתחבולותיו, ומה עמקו מחשבותיו לרוע, כי בודאי אינו בא בתחילה לאדם לומר: היה ממרה את פי ה' ותורתו, כי מי גבר ישראל ישמע בקולו להמרות פי עליון, הלא עליו הורגנו כל היום, רק כל עוזו הוא בהסתר פנים, כאילו הוא כולו מצוות וטוב ולשם שמים. אם ימסור אדם חבירו אצל עכו"ם, יאמר לשם שמים, כי הוא גורם חלול השם אצל עכו"ם ורודף כל ישראל. ואם היתה ידו רמה בעשירות יגרום רעות רבות, ולכן מצוה לקצות ידיו וכוחו. לדבר לשון הרע על אחד היא מצוה, כי הוא בעל מחלוקת, ומותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ומותר לעורר שנאה בין רעים אהובים ולהיות נרגן מפריד אלופ, כי אם יהיה לאחדות, יתגלגלו רעות רבות לקהילה. ולפרקים הוא מלבין פני חבירו ברבים והוא בעיניו למצוה, כי הוא חציף ותמיד במושב נגידים בעם קופץ בראש, ומצוה לבייש מתגאה הוא. מצוה לזרוק מורא בעם, ועל ידי כך הנהגה טובה בעם, ועל ידי כך לאו כל אפין שוין, וכהנה בכל דבר פשע, מחשבת יצה"ר לרוע בתחבולותיו וציד בפיו כי הוא דבר מצוה".

מסביר איפוא רבי יהונתן אייבשיץ כי כוחו של היצר הרע הוא בהסתור פניו האמיתיות. הוא מעמיד פנים כאילו כל כוונתו לטובה ולשם שמים בלבד בעוד ששבע תועבות בליבו. ועל כך מביא רבי יהונתן דוגמאות רבות לעבירות אותם מסית היצר הרע לאדם לעשותם במסווה של מצוות, כשבראש ובראשונה הוא מציין את עניין המסירות וההלשנות לגויים, בתואנה כי מותר לעשות כן לאדם כזה שדומה לו כי הוא גורם חילול ה' או לעשיר שממונו גורם רעות.

כיוצא בזה, מתיר היצר הרע את איסור לשון הרע – בתואנה כי מותר לדבר על בעל מחלוקת; לעורר מחלוקת ולהרבות מדנים – אצל כאלו שידידותם יכולה לגרום נזק לקהילה (...); להלבין פני חבירו ברבים – כי מצוה היא לבייש את הגאווותנים; להטיל מורא ולהשתרר – כדי להנהיג את הציבור. וכן הלאה והלאה, כאשר היצר הרע ציד בפיו להתיר כל דבר פשע ולומר כי מצוה היא.

6. אשר ספרו 'תולדות יעקב יוסף' נדפס לראשונה בקארעץ בשנת תק"מ.

7. בחלק השני של ספר דרושיו 'ערות דבש', שנדפס לראשונה בקרלסווה בשנת תקמ"ב.

8. ספר 'ערות דבש', חלק ב דרוש יב.

ממשיך רבי יהונתן אייבשיץ וכותב:

"ובזה תבין מאמר חז"ל 'פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון', אשר לכאורה תמוה, הלא הרימון מלא גרעינים עד שאין פנוי לשום לתוכו כחוט השערה, ואם הם מלאים כל כך מצוות, אם כן אין מקום לשום דבר עבירה למצוא בו מנוח, ואיך קוראם פושעי ישראל וקראוהו ריקנין שבך, מה הוא מקום ריק.

אבל כך הכוונה, כי בעוונותינו הרבים מלאים עבירות, אבל רובם לא במרי, לדעתם מלאים מצוות כרימון, כי נלכדו בחלקקות יצר הרע, כי כולם מצוות לפושעי ישראל, כי לכל העם בשגגה, ולכך צריך זירוז למאוד ושמירה ביותר להנצל מפח יקוש, והעיקר היא רפואה כוללת".

הרי לנו שני חכמי ישראל באותה תקופה, אשר למרות אי השתייכותם למחנה אחד בסוגיית החסידות ומתנגדיה, סבלו גם יחד מרדיפות והצקות, מתריעים בשפה אחת נגד הפיכת העבירות למצוות בכלל ותופעת המסירות וההלשנות הנעשית במסווה של מצוה בפרט, וגם יחד מתנבאים בסגנון דומה כי זה הוא הפירוש למאמר חז"ל כי פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון⁹.

ב. רבינו הבעל שם טוב

לגופו של עניין, הנה הרה"ק מפולנאה מתייחס בדבריו המובאים לעיל לנושא מהותי במלחמת האדם עם יצרו: עבירות אשר היצר הרע בשקרו מהפך את מראיהם עד שיטעה האדם לחשוב האדם עליהם כאילו הם מצוות¹⁰. והנה ברור כי יסוד דבר זה הנה זאת היא לו מורשה מבית רבו הגדול מרנא ורבנא רבינו הבעל שם טוב זיע"א, וכפי שהרה"ק מפולנאה עצמו הביא זאת במקומות אחרים.

והידוע שבכולם הוא מה שאמר הבעש"ט בביאור דברי הגמרא במסכת שבת (עה א):

"שוחט משום מאי חייב? רב אמר: משום צובע, ושמואל אמר: משום נטילת נשמה. משום צובע אין, משום נטילת נשמה לא? אימא: אף משום צובע".

וכתבו התוספות על אתר:

9. שוב מצאתי את רעיון זה אצל הגאון רבי אלעזר קאליר בעל 'אור חדש', הכותב כן בספר דרושיו 'חות יאיר' (פראג תקנ"ב, דרוש אור החיים אות ג): "לא כן הרשעים גמורים שעברו על כל התורה ואין בו מתום כבר נפשו בתכלית המיתה, שוב אינו מרגיש ואומר כל מה שעושה שפיר עבד. ואולי בכלל המאמר 'פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון' שלא די שאינו מכיר בחסרונו שעובר עבירה, אף למצוה יחשב בעיניו כל מעשים הרעים שלו, והוא הואיל וממנו אבד חוש ההרגש נפשו".

10. על כך יש לדעת כי המקבילה הישירה לעניין זה הם המצוות אשר היצר הרע ברצותו להדיח את האדם מדרך הישר מטעהו לחשוב כאילו הם עבירות, על מנת שימנע מלעשותם, ודון מינה ומינה ואוקי באתרא.

"שוחט משום מאי מחייב - לאו אשוחט דמתני' קאי דההוא פשיטא דלא הוי אלא משום נטילת נשמה דצובע תנן בהדיא במתני' אלא אשוחט דעלמא קאי".

ועל זה כתב הרה"ק מפולנאה בקונטרס שמועותיו מרבו הבעש"ט¹¹:

"ושמעתי ממורי פירוש הש"ס השוחט דעלמא חייב משום צובע, וחד אמר משום נטילת נשמה, ופריך משום צובע וכו' אלא אף משום נטילת נשמה, כי היצר הרע נידון לעתיד. וקשה הא לכך נברא. וצריך לומר שעושה עצמו ליצר הטוב וכו'. ובזה יובן השוחט דעלמא חייב, וקשה הא לכך נברא, ומשני משום צובע, שהוא צובע בדמות יצר הטוב ועל ידי זה נוטל נשמה, ופריך וכו', משני אף נטילת נשמה, ודברי פי חכם חן"¹².

היצר הרע – הוא מלאך המוות ה'שוחט דעלמא', יקבל עונשו מפני שהוא 'צובע' את העבירות למצוות, ועל ידי כל הוא מכשיל את האדם ונוטל מהם את נשמתם הרוחנית. ובכך הוא סוטה מתפקידו האמיתי שהוא להסית את בני האדם לעבירות, אך לא להטעותם כאילו העבירות הן מצוות.

רבה של פראג: 'ובזה אמרתי צחות...'

ואף כאן ראה את אשר מצאתי כי באותה תקופה ממש כיוון לכך הגאון רבי אלעזר פלקס, רבה של פראג ובעל שו"ת 'תשובה מאהבה', ואף הוא פירש כדברי הבעש"ט בדרשה אותה נשא בעירו, בימים שבין כסה לעשור של שנת תקמ"ה¹³:

"ואני אמרתי אין האדם עושה עבירה כפשוטה לידע באיסורה ולעבור עליה בשאט נפש בזדון, עד שמורה היתר לאיסורו ואומר מותר הוא. וכך היא דרכו של יצר הרע שהחליק בעיניו שאין זה האיסור שמוזהרין עליו.

והיינו טעמא דאמרו ז"ל (סוכה נב א) שעתיד הקב"ה לשוחטו ליצר הרע, כי הוא נברא לעמוד על ימין האדם כחשכה כאורה, להסיתו ולפתותו לעשות הרע ולמאוס בטוב,

11. קונטרס שמועות זה נדפס בסוף ספרו 'בן פורת יוסף'. במהדורה הראשונה, קארעץ תקמ"א, המצויה לפני הוא בדף צט טור ג.

12. וכיוצא בזה אף הביא הרה"ק רבי אברהם חיים מזלוטשוב בספרו 'אורח לחיים' (פרשת לך): "והנה שמעתי בשם הבעל שם טוב ז"ל פירוש הגמרא דשבת דף ע"ה, שוחט משום מאי מחייב, רב אמר משום צובע כו'. ופירשו התוספות, אשוחט דעלמא קאי. ומה בעי תוספות בזה. אלא דבעי לומר דרך רמז דקאי על מלאך המות, דלעתיד ישחוט אותו השי"ת, ואמר משום מאי מחייב, הלא ברא אותו השי"ת להסית לבני אדם כדי שיחא שכר ועונש, ואם כן עושה רצון קונו, ומשום מאי מחייב. וזהו שפירשו התוספות, אשוחט דעלמא קאי, רצה לומר על מלאך המות ששוחט לכל עלמא משום מאי מחייב, הלא נברא בשביל זה להסית לבני אדם, ואמר רב דחייב משם צובע, רצה לומר שצובע עצמו ומסית לבני אדם שיעשה מצות ומראה להם פנים כאלו עושים מצות, והוא לא נברא אלא להסית לבני אדם שיעברו עבירות, ולא שיצבע את עצמו כמו אוהב נאמן איש טוב ומסית לעשות מצות, ובשביל זה לא נברא ועל כן חייב, ודברי פי חכם חן".

13. אותה הדפיס בספרו 'עולת חודש' השני, פראג תקמ"ז, מילי דשמיא, דרוש ד, אות קלט-קמ.

אבל הוא אינו עושה כן אלא בערמה ומרמה דבר, ואומר לו לאדם על העבירה שהיא מצוה, ואינו עושה שליחותיה כי הוא שליח לדבר עבירה ולא שליח מצוה. ולכן עונשו במיתה...

ובזה אמרתי צחות במה דאמרו ז"ל 'שוחט משום מאי מחייב, רב אמר משום צובע, ושמואל אמר משום נטילת נשמה. משום צובע אין משום נטילת נשמה לא, אימא אף משום נטילת נשמה'. ר"ל: היצר הרע הוא השוחט דפרע להם בית השחיטה וישחטום אל בור תחתיות, משום מאי מחייב שעתיד הקב"ה לשוחטו. חד אמר משום צובע – כי עיט צבוע הוא, צובע הרע לטוב, דברי פיו און ומרמה וחץ שחוט לשונו, ומשנה משליחותיה אשר נשתלח. וחד אמר משום נטילת נשמה, משום שיורד ונוטל הנשמה אשר באנוש, ובסוף מסיק דתרוייהו איתנהו ביה...

עכ"פ, כך דרכו של יצר הרע לפתות בני אדם יושבי חושך ולומר להם הכל מותרים לכם הכל שרונים לכם אין כאן לא איסור חמור [ולא] קל שבקלים".

בשם הריב"ש או בשם האלגזי?

אחד מראשוני החסידות, הרה"ק רבי יוסף משה שפירא - המגיד מזלאזיץ¹⁴, היה רעיון זה רגיל על לשונו. ברם לא מצאנו אצלו אחידות לגבי בעל השמועה. בספרו 'באר מים' על הגדש"פ¹⁵ הוא אכן מביא זאת בשם הבעש"ט:

"הוא ע"ד מה ששמעתי בשם הריב"ש ז"ל על מ"ש חז"ל, שוחט משום מאי מחייב ר"א משום צובע. וכתבו התוספות אשוחט דעלמא קאי. ופירש הוא ז"ל דר"ל דהיינו היצר הרע, שהוא שוחט העולם, חייב לעתיד לבוא אע"פ שעושה רצונו... אעפ"כ חייב משום צובע עבירה למצוה ומפתה אותו לעשות מצוה, והוא יתברך לא ברא אותו אלא לפתות לעבירה ולא למצוה. ומשום זה אנו תולין הרע ביצר הרע עצמו ואנחנו קורין אותו רע דייקא".

אולם למרבה הפלא, בספרו האחר והנפוץ יותר 'ברית אברם' על התורה¹⁶, הרי הוא מביא זאת בשם הרב האלגזי! וכך הוא כותב בספרו:

ואפשר לומר על דרך על דרך דאיתא באלגזי ע"מ, שוחט משום מאי מחייב ר"א משום צובע. וכתבו התוספות אשוחט דעלמא קאי. ופירש הוא ז"ל דקאי על היצר הרע שהוא שוחט דעלמא כמו שאחז"ל (ב"ב טז) הוא שטן הוא יצר הרע הוא מה"מ, לכן נקרא שוחט דעלמא, חייב לעתיד כמו שאחז"ל שלעתיד יהיה נשחט היצר הרע. ולכאורה הוא דבר תמוה, וכי האל יעות משפט ח"ו, הלא הקב"ה בעצמו ברא אותו בשביל

14. על דמותו, ראה מאמר מקיף במאסף 'נחלת צבי' קובץ יג עמודים לד-סג.

15. ספר 'באר מים' על הגדש"פ, מזבזו תקע"ז, ד"ה א"י עבדים היינו.

16. ספר 'ברית אברם' על התורה, בראדי תרל"ה. הקטע המצוטט הוא משמות א ח. והוא שוב חוזר על כך שרעיון זה האלגזי הוא שאמרו, בויקרא יט ה.

שיפתה את האדם לעבירה כמ"ש בזהר. והתירוש דמשום זה יהיה חייב לעתיד, דרצון הבורא יתברך היה שיפתה את האדם לעבירה ויראה לו שהוא עבירה, ואז אפשר כאשר ידע שהוא עבירה אז לא יעשה אותה אף שהיצה"ר מפתה אותו, אבל היצה"ר צובע העבירה למצוה ומראה לאדם על עבירה שהוא מצוה, והאדם סובר באמת שהוא מצוה ובשביל זה מפתה את האדם, ובזה בוודאי עובר על רצונו יתברך כנ"ל. וז"ש שוחט דעלמא דהיינו היצר הרע חייב לעתיד משום שצובע העבירה למצוה כנ"ל עכ"ל.

דא עקא, שהכותב לא פירש להדיא את שמו הפרטי של בעל השמועה כי אם שם משפחתו גרידא. כך שבבואי לתור ולחפש אחר הדברים איה מקום כבודם בספרי הרבנים לבית אלגזי כמעט והעליתי חרס ביד.

אלא שיעגתי וזה בלבד אשר מצאתי כי הגאון רבי ישראל יעקב אלאגזי, רבה של ירושלים¹⁷, עסק הרבה בעניין זה של שחיטת היצר הרע, מפני מה הוא נענש - והלוא זה הוא תפקידו בעולם, אלא שהוא מטעה את האדם לחשוב על העבירה כאילו אין בה איסור. אולם יודגש כי את כל אריכות הדברים שהיצה"ר משים את העבירה למצוה, ופירוש דברי הגמרא על שוחט וצובע – זו לא מצאתי. ויבוא מי שדעתו רחבה מדעתי, ויורה לנו באצבע את מקור הדברים.

קדשי קדשים שחיטתן בצפון

פעם נוספת שמביא הרה"ק מפולנאה את הדברים בשם הבעש"ט, הוא בפירושו על דברי המשנה בפרק 'איזהו מקומן של זבחים' (זבחים פ"ה): **"קדשי קדשים שחיטתן בצפון... קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה"**. וזה לשונו¹⁸:

"כי שמעתי בשם מורי ביאור משנה קדשי קדשים שחיטתן בצפון, וקדשים קלים שחיטתן בכל מקום. שהיצר הרע בא אל התלמיד חכם בדמות יצה"ט לעשות מצוה, מה שאין כן להמוני עם, ודפח"ח".

אל קדשי הקדשים – התלמידי חכמים, אין היצר הרע בא אליהם לפתותם בגלוי כי אם 'שחיטתן בצפון'¹⁹ – הרי הוא מצפין ומכסה את כוונתו הרעה, והרי הוא צובע ומכסה

17. בספרו 'שמע יעקב' (ליוורנו תקמ"ד, פרשת וישלח) ובספרו 'שארית יעקב' (ליוורנו תק"נ, פרשת נצבים).

18. ספר 'תולדות יעקב יוסף', פרשת כי תשא אות ז.

19. השווה לדברי הגמרא (סוכה נב א): "דרש רבי עזריא, ואיתימא רבי יהושע בן לוי: שבעה שמות יש לו ליצר הרע... יואל קראו צפוני, שנאמר (יואל ב כ) 'וְאֵת הַצְּפוֹנִי אֶרְחִיק מֵעַלְיָכֶם'. תנו רבנן: ואת הצפוני ארחיק מעליכם - זה יצר הרע, שצפון ועומד בלבו של אדם".

וראה דבר נפלא בספר 'ערוך לנר' על אתר שביאר כי אכן טעם קריאת היצר הרע בשם צפון הוא לפי שהיצר הרע מטמין ומצפין את כוונתו, ומהעבירה הוא עושה מצוה. ואלו דבריו: "שבעה שמות יש לו ליצה"ר. הפירוש בזה אפשר לומר ששבע בחינות הם שעל ידם היצה"ר קשה לבני אדם וכל אחת מהבחינות נכללה

את העבירה שתראה להם כמצוה. מה שאין כך אצל המוני העם – 'קדשים קלים', הרי ש'שחיטתן בכל מקום' ובכל אופן שהוא מצליח היצר הרע לפתותם.

ברם, מצאתי כי הרה"ק רבי בנימין מזלאזיץ, מתלמידי המגיד ממעזריטש והרה"ק רי"מ מזלאטשוב, הביא את פירוש זה בשם הרה"ק רבי נחמן מקוסוב²⁰:

"ושמעתי אומרים בשם החסיד המובהק המופלא מוהר"ר נחמן קאסיוויר, קדשי קדשים שחיטתן בצפון – דהיצה"ר מסית לאדם לעבירות חמורות, וכשהאדם צדיק וכובש אותו כמה וכמה פעמים אז מתחיל להסיתו למצוות שהם באמת עבירות גדולות, כגון שמצוה למוסרו לעכו"ם או לביישו והדומה לו, או שמטיל בו פניה דקה שאי אפשר להרגיש בה עד שיחקור אחריה בחקירות גדולות ואז ירגישה..."

וזה אמר 'קדשי קדשים' שהם הצדיקים גדולים, 'שחיטתן' של היצה"ר השוחטן 'בצפון' היינו בדברים הצפונים כנ"ל, שיודע שלא יציית אותו בעבירה נגלית. משא"כ 'קדשים קלים' שהם המוני עם שהם קלי הדעת 'שחיטתן בכל מקום' בכל עבירה הנגלית גם כן יכול לשוחטן, עד כאן שמעתי ודפח"ח".

ויצוין כי אף הרה"ק מפולנאה באחד מהמקומות בהם הוא מתייחס לרעיון זה שהיצר הרע הופך את העבירות למצוות, הוא מציין זאת בשם הרה"ק רבי נחמן מקוסוב, המפרש שלכן עתיד היצה"ר להיענש לעתיד לבוא²¹.

בצוואת הבעל שם טוב

גם בצוואתו המפורסמת של רבינו הבעש"ט²² אנו מוצאים כי הוא עוסק בעניין זה שהיצר הרע בבואו לפתות את האדם הרי הוא משים את העבירה למצוה. ובוה הוא מפרש כמין חומר את דברי הפסוקים (תהלים לו ד-ה): **"דְּבָרֵי פִּי אֶון וּמַרְמָה חֵדל לְהַשְׁכִּיל לְהִיטִיב. אֶון יִחַשֵׁב עַל מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב רָע לֹא יִמָּאֵס"**.

באחד מהשמות... ז' - היא הבחינה שנסתור בתוך לבו של אדם עד שאין מרגיש בו כלל ומכירו אפילו שכבר החטיאו שלפעמים אדם חושב שעושה מצוה ולא ידע כי עצת יצה"ר מעורב בו ולכן צריך שמירה ובחינה מעולה להכיר מצפון מעשה היצה"ר וזהו יואל קראו צפוני". וכן כתב הגאון רבי חיד"א בספרו 'חומת אנך' (יואל שם).

20. ספר 'תורי זהב', מאהלו תקע"ו, דברים ב ג.

21. ראה ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת בלק אות ד: "שמעתי בשם המנוח החסיד מוהר"ן קאסיוויר... דשמעתי בש"ס דסוכה, דהקדוש ברוך הוא מעניש לעתיד ליצה"ר, הא עושה צווי השם יתברך... וביאר מוהר"ן אילו עשה שליחות הש"י אתי שפיר, מה שאין כן וכו".

22. אני משתמש בניסוח זה, לפי שרגילים העולם לכנות את מקור הדברים כצוואת הבעש"ט, אולם כבר הגיד אדמו"ר הזקן בעל התניא על כך: "צוואת ריב"ש... שבאמת אינה צוואתו, ולא ציוה כלל לפני פטירתו, רק הם לקוטי אמרוטיו הטהורים שלקטו לקוטי בתר לקוטי (ספר התניא, אגרת הקודש, ריש סימן כה), ועוד ראה על כך בהקדמה החדשה לספר 'צוואת הריב"ש' מהדורת קה"ת, בה השתמשתי.

ואלו דבריו²³:

"כי יש שני מיני בני אדם: אחד שהוא רשע גמור שיודע רבונו ומכוין למרוד בו. והשני הוא שהיצר הרע סגר עיניו ומדמה לו בעיניו שהוא צדיק גמור... והחילוק שביניהם הוא זה, כי הרשע הגמור אפשר שיהיה לו תעלה ורפואה למכתו כשיבוא לו התעוררות התשובה... אבל השני אין לו שום תקנה כי טח עיניו מראות את הבורא יתברך וגדולתו ועבודתו, וצדיק הוא בעיני עצמו ואיך ישוב בתשובה. ומזה הטעם כשהיצר הרע מפתה את האדם לעבור עבירה על פי רוב מראה לו כאילו עושה מצוה, כדי שלא ישוב לעולם.

וזהו הרמז 'דברי פיו און ומרמה' שהיצר הרע מרמה את האדם בעבירה, שנראה לו שעושה מצוה, ולזה 'חדל להשכיל להטיב', שיחדל מלשוב לעולם כנ"ל. וגדולה מזו 'און יחשוב על משכבו' ר"ל, עוד גם בזה מרמה אותו, כשהוא נופל למשכב הוא מתפלל אל השם יתברך שירפאהו מחליו על ידי תורתו ומצותיו שעשה ואינו יודע שמזכיר עוונותיו שהכל הוא פתוי היצר הרע"²⁴.

והשווה למה שעוד הובא בשם הבעש"ט²⁵:

"וז"ש היצה"ר 'דברי פיו און', שהם עבירות שנקראו און ומרמה, פירוש: מרמה את האדם לומר שהוא מצוה, ועל ידי זה חדל להשכיל להטיב, פירוש: אינו עושה תשובה, כי מי עושה תשובה על עשיית מצוות".

תוספת נופך מהבעש"ט

עינינו הרואות כי בשני המקורות האמורים אנו מוצאים את רבינו הבעש"ט מפרש את שני הפסוקים שהבאנו לעיל בפירוש זה המרמז על כך שהיצר הרע מהפך את העבירות למצוות.

וחדשות אני מגיד אשר מצאתי מביאים כי גם את הפסוק הקודם לאותם שני פסוקים פירש הבעש"ט באותו רעיון ממש, ונמצא כי כל שלשת הפסוקים הנ"ל בעניין אחד הם שעוסקים, והחוט המשולש לא במהרה ינתק.

וכך כתב הרה"ק רבי איתמר מקונסקיוואלי²⁶:

23. ספר 'צוואת הריב"ש' אות עד.

24. אף זאת ראוי לציין שהמאמר כצורתו המופיעה בספר צוואת הריב"ש מופיע גם בשמו של המגיד ממעזריטש. וראה בספר 'אור-תורה – רמזי-תורה' (במהדורת 'מגיד-דבריו-ליעקב - קה"ת אות רכב). על תופעה זו המצויה בקטעים רבים שבספר זה כבר עמדו הלומדים (ראה בהקדמת הספר במהדורת קה"ת) והמסקנא היא שכל דברים אלו היו מורשה בידו של המגיד ממעזריטש מאת רבו הבעש"ט.

25. ספר 'כתר שם טוב' השלם, אות עח ב.

26. ספר 'משמרת איתמר', ווארשא תרכ"ט, פרשת בשלח.

"וגם על דרך מה דכתיב (תהלים לו ג): "כִּי הִחַלִּיק אֱלֹהֵינוּ לְמִצְאָ עֲוֹנוֹ לְשָׁנָא" וגו' ומ"ש בשם הבעש"ט על זה כי כל רעיונות היצר הרע הוא להכשיל ח"ו ומסיתו בטענתו שעושה מצוה".

ואתה המעיין הקרב את כל המקורות האמורים אחד אל אחד והיו לאחדים בידך – כי בכך יעלה בידך מאמר הבעש"ט במלואו כפי שהוא נאמר על שלושת הפסוקים גם יחד. שוב מצאתי כי גם פירוש זה – בקצרה – כבר נאמר על ידי מקור מוקדם בהרבה, הלוא הוא רבינו שמואל די אוזידא המצביע על תופעה זו שהיצר הרע מראה את דבריו כאילו הם דברי חסידות, ובכך ממש הוא מפרש את הפירוש האמור²⁷:

"שהיצר הרע מפתה את האדם בדברים שנראים דברי חסידות ודבריו שוא ודבר כזב, וכמ"ש דוד המלך ע"ה 'דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב' הכוונה מדבר על היצר הרע שכל דברי פיו הם און, והם מדוברים במרמה, כי נראים שהם דברי חסידות ואינו כן".

ובהרחבה נוספת – המקיפה גם את הפסוקים הקודמים – כבר הקדים וכתב כן רבינו יצחק עראמה המביא דוגמאות למעשים רעים אשר נעשים במסווה של מצוות, ובתוך הדברים הוא מפרש כדברי הבעש"ט²⁸:

והוא מה שאמר המשורר באומרו (תהלים לו ב-ג) 'נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו', כי החליק אליו בעיניו וגו'. והכוונה, כי הרשע מחליק לפניו דרכו הרעה להראות בה פני הטוב והנאות, וזה היה לו לשנוא למצוא עווננו. כלומר, שאין חפצו למצוא חובתו כשהוא מכין אל החטא במה שהוא חטא, רק לסבת דבר טוב, ולזה כל מה שהוא עושה מהרע או שימנע מעשות טוב יתלה אותו בסבה נאותה מהטוב. כמו שיאמר אם אלוה מעות ברבית או אבהל להון באי זה אופן, הנה יהיה לי ממון ליתן צדקה או למצוות אחרות וכיוצא. או אם אחדל מהלמוד והדעת אמנע מהיוהרה והזדון וכדומה, והוא אומרו (שם, ד) דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב. יטעון שהרפיון והעצלה הנמצאים לו מהשכיל שהן להיטיב עצמו ולהרחיקו מהפשעים אשר יפלו בהם החכמים".

הרה"ק מפולנאה: מקור הדברים בדברי האלשיך

ויש לנו לידע כי הרה"ק מפולנאה כותב כמה וכמה פעמים על רעיון זה שדרך היצר הרע להשים עבירה למצוה – אותו הביא כאמור בשם הבעש"ט – כי מקורו טהור מצוי בדברי רבינו משה אלשיך הכותב את הדברים כלפי עוון בעל פעור, שבני ישראל נכשלו

27. ספר 'מדרש שמואל' עמ"ס אבות, ונציה של"ט, פ"ו מ"ו.

28. ספר 'עקידת יצחק', שאלוניקי רפ"ב, שער עג.

בעוון בעל פעור לפי שחשבו כי הם עושים מצוה בכך שמבזים אותה ולא ידעו כי עבודתה בכך²⁹.

וכך כתב רבינו האלשיך³⁰:

הנה בעם בני ישראל יש שני סוגים: א. הבלתי כשרים המון עם אשר בשם עם יכונה. ב. הכשרים כל אשר בשם ישראל יכונה... ועל כן בנות מדין עשו בערמה, אמרו, אם אמרנו לטובים שבישראל... לא ישימו אלינו לב, באומרם, כי האם ימירו את כבודם חלילה בהבלי נכר. על כן נועצו יחדו לבלתי קחת אתם כי אם בעל פעור. כי עתה, באמור להם הסך את רגליך על פני אלהי מדין, וקנח בחוטמו כי היא מלאכה נמבזה, ואכרתה ברית עמך לשכב אצלך להיות עמך. יאמר נא ישראל, מה העבודה הזאת, וקיא קלון על כבודה, וצדקה תחשב לי, כי שמתיה למוחראות, למען כחש אלהותם. ויעשו כן והצליחו. וכמקרה הנזכר בגמרא (סנהדרין סד א) מההוא גברא דראה עבודה זרה וטינף על פניה וקינח בחוטמו, ויצא יצוא ומתפאר לאמר כזאת וכזאת עשיתי לבזותה. ויען אחד מעובדיה אשר נמצא שם ויאמר, מהעולם לא עבדה איש ככל משפט עבודתה כאיש הזה. גם המה קרה למו בימים ההם כי אמרו בלבם הלא חרפה היא לה ולא עון לנו בגלל הדבר הזה ועל כן בערו ויכסלו – הנה תחבולה זאת עשו אנשי מדין.

ועם רעיון זה מוסיף האלשיך³¹ ומסביר את שורש האיסור להוסיף על מצוות ה', ואת סמיכות איסור זה לעניין בעל פעור, כמו שנאמר (דברים ד ב-ג): "לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם. עיניכם הראות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחריו בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך".

כי אכן דווקא מבעל פעור בו אנו רואים כי בני ישראל בקשו לעשות מצוה ונכשלו בעבירה אנו למדים כי אל לו לאדם להתנהג בתורת ה' לפי שכלו והבנתו כי אם לבטל דעתו אצל דעת הקב"ה נותן התורה, ולא לנטות כחוט השערה מכל אשר יצווה, לא להוסיף על המצוה ולא לגרוע, ובכך מובטח לו כי לא יכשל בדבר עבירה³².

29. ראה ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת ברכה אות א: "עוד יש לפרש 'אל תצדק הרבה' על דרך שכתבת 'לא תוסיפו' שזה גורם 'לא תגרע', כמו שנאמר 'יצמד ישראל לבעל פעור' וכמ"ש האלשיך וק"ל".

30. ספר 'תורת משה' במדבר כו א.

31. בספר 'משמרת איתמר' (שם) הביא רעיון זה 'כמו ששמעתי מפה קודש של הה"מ נ"ע'. וכפי הנראה כוונתו לרבו המגיד מקוזניץ. גם בספרים 'באר מים חיים' (פרשת ואתחנן) ו'בית שמואל אחרון' (פרשת אחרי) ובספרים נוספים הביאו רעיון זה. אולם כאמור הדברים מפורשים בדברי רבינו האלשיך.

32. וזה לשונו שם: "כי הנה יראה בלתי מתקשר. אך יאמר לא תלכו במצות ה' למראה עיניכם ושפיתת שכלכם, להוסיף ולגרוע. כי תאמרו דרך משל למה לא נוסיף בברכת כהנים יוסיף ה' עליכם ככם כו'. או פרשה יתירה בתפילין. וכן לא תגרעו במה שיראה לכם שאינכם פוגמין, כענין שלמה באומרו אני ארבה ולא אסור.

ג. אלה עשית והחרשתי

על מקורות נוספים מהם גם שמע הרה"ק מפולנאה את רעיון זה שעונשו של היצר הרע יבוא לו על כך שהשים את העבירות למצוות, אנו מוצאים לו כשהוא מביא את הפירוש על דברי הפסוקים (תהלים נ טז-כא): **"וְלִרְשָׁעִי אָמַר אֱלֹהִים מַה לָּךְ לִסְפֹּר חֻקֵּי וְתִשָּׂא**

וההיקש בזה לפי שכליכם. כי הלא עיניכם הרואות אשר עשה ה' לבעל פעור אשר לפי דעתכם שראוי לתת יתברך לכם ברכה, כי טמאתם את שקוץ אלהים בפעור על פניו עצמכם. ועל כל זה ראיתם כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. הוי אומר כי אין לאיש להתנהג בתורת ה' ומצותיו אחר שכלו:

כי אם לבטל את דעתו אצל דעת אלהים. כי אל דעות ה'. ואין לנו לנטות כחוט השערה מכל אשר יצוה, כי היא האמת והצדק. הנה ישראל טעו בחשבם כי לא עובדים יקראו כי חרפה היא לה. אך למה שהיא עבודתה בייחוד, וכך הוא זה לה ככל יתר עבודות כבוד לזולתה, על כן ויחר אף ה' בישראל. להורות, כי יותר קשה לפניו יתברך עון קל מהכשרים, מעון חמור ממנו של שאר ההמון. כי אף שהעם אכלו מזבחי מתים וישתחו לאלהיהם, לא חרה אפו יתברך, עד אשר ראה כי ויצמד ישראל לבעל פעור. כי חטאו הכשרים כמדובר בו, ויחר אף וכו'. ובחינת עבודה זרה זו בייחוד להחטיא את הכשרים מישראל לא היה רק במדין בהתנכלות פעור כאמור."

וחזר ושנה זאת האלשיך גם בפירושו על פסוק זה (דברים ד ב): "כי הנה בעושי רשעה יש שני סוגים, יש רעים וחטאים בידעם כי רעה הם עושים, ויש שלמים וכן רבים מתפתים מרוח מבינתם להוראת היתר לפי שכלם. ועד ממה שלמה המלך עליו השלום, באומרו כי אמר אלהים (לקמן יז יז) לא ירבה לו נשים, הלא נתן טעם ולא יסור לבבו, ואם כן איפה אני שחכמתי מכל האדם, ארבה ולא אסור לבבי, וחטא ואשם (סנהדרין כא ב). וההיקש בזה היה לישראל עון פעור, כי טעו בשכלם ועברו ונענשו. וזה הדרך הוא אשר יצר לב האדם יטעה בו את הכשרים שבעם. כי טעו בשכלם ועברו ונענשו. וזה הדרך הוא אשר יצר לב האדם יטעה בו את הכשרים שבעם.

על כן, אחר אומרו יתקנו עתה ישראל אשר חטאו בגיא, בא להוציא נפקותא לתת כלל גדול זולת הקודם בעבודתו יתברך, וגדולה היא מאד. הלא היא, בל יתנהג איש לפי שכלו במצות ה', להוסיף או לגרוע מנקודת מצותו יתברך אשר צוה ימין ושמאל, אפילו כמלא נימא. ואין צריך לומר בכוונת הטות ממצותו חלילה, כי אם אפילו בכוונת עשות רצונו יתברך, אז יותר אל יצא איש מאומה ממאמרו יתברך.

והוא בל יאמר הכהן המברך את ישראל. הלא טוב להוסיף ברכה על ברכת ה' אשר צונו לברך את ישראל יברך כו', ולומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים כו'. או אם יאמר איש, הלא נתייחס למוסיפים בעבודת ה', אם נכתוב חמשה פרשיות בתפלין בקדושה ובטהרה, או נסבב עצמנו בחמשה או ששה ציציות, וכן אמרו רבותינו ז"ל (ספרי ראה נה) כי לכך נאמר לא תוסיפו. הרי כי אפילו בכוונה לעבוד את ה' אין להוסיף, וזה יאמר לשמור כו'. כלומר, לא תוסיפו כו' אפילו תהיה הכוונה כדי לשמור את כל דברי התורה כו' כאשר כתבנו.

ומהיכן נלמד זה, הלא הוא כי עיניכם הרואות כו', והוא כאשר כתבנו כי עיקר עון פעור בישראל לא היה רק בחשבם כי היו מבזים העבודה זרה בפעור עצמם בפניה, והעולה על רוחם שעבודת שמים היו עושים, ועם כל זה לא נמנע ה' מלהשמידם. ומזה ראו ראייה אל האמור. כלומר, ראו עתה שאין עבודת ה' תלויה בשכל אדם, כי אם בעשותו את אשר יצוה ה' בלי תוספת וגרוע, כי הנה עיניכם הרואות את אשר עשה ה' כו' כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור, גם שהיה עולה על רוחו שזכות תחשב לו, השמידו ה'. ואם כן, ממנו נקח לבלתי הוסיף בכל דברי התורה לפי שכלנו. והוא מה שרמז למעלה, באומרו מול בית פעור, להוציא נפקותא זו משם, כאשר פירש עתה."

בְּרִיתִי עִלִּי פִיד. וְאַתָּה שְׁנֵאתָ מוֹסֵר וְתִשְׁלַךְ דְּבָרִי אַחֲרָיִךְ. אִם רְאִיתָ גִּנְבַּ וְתִרְץ עִמּוֹ וְעַם מְנַאֲפִים חֲלַקְךָ. פִּיד שְׁלַחְתָּ בְּרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תִּצְמִיד מְרֻמָּה. תִּשָּׁב בְּאַחֲרֶיךָ תִּדְבֹּר בִּבְנֵי אִמְךָ תִּתֵּן דָּפִי. אֱלֹהֵי עֲשִׂיתָ וְהַחֲרַשְׁתִּי דְּמִית הַיּוֹת אֱהִיָּה כְּמוֹךְ אוֹכִיחֶךָ וְאַעֲרֹכָה לְעֵינֶיךָ.

הרשע אינו אלא היצר הרע, ואיליו אומר הקב"ה: אילו אכן היית אומר את האמת בבואך לפתות את בני ישראל אל העבירה; אם למשל היית רץ עם הגנב ועם הנואף נותן חלקך, ניחא, כי הלוא זו מטרתך בעולם הזה, ועל זה אומר לו הקב"ה כי אם 'אלה עשית – והחרשתי'. אולם היצר הרע אינו עושה כן; הלוא הוא משים את העבירות למצוות והוא משים את עצמו כמספר חוקי ה' וכוונשא בריתו בפיו, כשבכך 'דמית היות אהיה כמוך' – הוא מטעה את האנשים לחשוב ולדמות שהעבירות הם כמצוות ה'. על כך אכן לא יינקה היצר הרע, ו'אוכיחה ואערכה לעיניך' – לקבל עונשו ביום הדין הגדול והנורא. כמה וכמה פעמים, מביא זאת הרה"ק מפולנאה בסתמא, מבלי לפרש את שם בעל השמועה³³. ואילו במקומות בהם הוא כן אומר דבר בשם אומרו, הרי שאנו מוצאים שהוא מביא זאת בשם חכמים שונים.

כך למשל בבואו להסביר כי מדרגת בני ישראל בארץ מצרים 'שלא שינו את לשונם' היינו שהיצר הרע לא יכול היה לשנות את לשונו ולהטעות להם את העבירה למצוה, הרי הוא מביא זאת בסתמא. וזה לשונו³⁴:

"זהו מדריגה שלא שינו את לשונם, כדאיתא בתוס' ר"ה (דף ג. ד"ה וישמע) כסות ולשון שינה, שהוא היצר הרע המשנה כסות ולשון בדמות יצר טוב. וכאשר שמעתי כל פסוקי תהלים סי' נ', אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך ודפח"ח. וזהו שאמרו, שלא שינו לשונם, שלא יכול יצר הרע שלהם לשנות לשונו שגברו ביצרם וק"ל"

שוב הוא מביא זאת בסתמא בעת בואו לפרש את הפסוק (שמות א ח): **"וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף"** שהכוונה היא ל'מלך זקן וכסיל' אשר משנה את צורתו ל'מלך חדש' כאילו הוא היצר הטוב המבקש את האדם לעשות מצוות. וכך כתב³⁵:

"ונראה לי דהפסוק אמר (קהלת ד יג) 'טוב ילד קטן וחסד ממלך זקן וכסיל', ודרשו (קה"ר ד.) על יצר הרע ויצר הטוב יעו"ש. והנה אם היה היצר הרע בא בדמות מלך זקן אל האדם כדי שידע האדם שהוא היצר הרע, ודאי לא היה אשמה בזה, כי השומע ישמע, והחדל יחדל. אך מה שמשנה כסות ולשון בדמות חדש, כאלו הוא ילד קטן

33. גם הגאון רבי חיד"א מביא רעיון זה כמה וכמה פעמים בספרו מבלי לפרש את שם אומרה. כך הוא בספרו 'שמחת הרגל' (לימוד ב' לחג השבועות): "אביע אומר אשר שמעתי באומרים בפירוש הכתבים הללו", וכן ראה בספרו 'חומת אנוך' יואל ב. כ.

34. ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת צו אות ב.

35. ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת שמות אות ד.

שהוא יצר הטוב, בזה נאשם לעתיד שהקדוש ברוך הוא ישחט ליצה"ר. וכמו ששמעתי פירוש הפסוק 'בבן אמן תתן דופי אלה עשית והחרשתי', מה שאין כן מה שדמית להיות כמוך וגו' ודפח"ח. וכמ"ש האלשיך ויצמד ישראל לבעל פעור, יעו"ש.

ובזה יובן 'ויקם מלך חדש', ששינה כסות ולשון ממלך זקן למלך חדש, וחידש גזירותיו להוסיף גזירות ומצוות חדשות, כאלו הוא יצר הטוב ומפתה לעשות מצות, אשר לא ידע את יוסף להוסיף במעלות השלימות, כי הוא היפך מדריגת יעקב שהוא עקב ושפלות, שאינו מחזיק טובה לעצמו גם בעוסק בתורה הרבה, לכך אלה תולדות יעקב יוסף (בראשית לז ב). מה שאין כן זה המלך חדש שמתנשא לאמר כי יש לו רב זכיות, מדריגת עשו שאמר יש לי רב (בראשית לג ט), זה לא ידע את יוסף".

אולם במקומות אחרים הרי הוא מביא זאת בשם חכמים בעלי השמועה. כך אנו מוצאים שהביא זאת בשם מהרי"ל מבראד³⁶:

"היצה"ר נשתנה דינו שאינו לבוש לבושי היצה"ר, רק לובש לבושי היצ"ט לפתות האדם לעשות מצוה כמו בחטא פעור, וכמ"ש האלשיך ויצמד ישראל לבעל פעור, שגם תואר ישראל נכשלו בפעור שסברו מצוה לבזות עבודה זרה ובאמת זהו עבודתו. ועל זה אינו עושה שליחותו ית', כי אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו (ע"ז ג), שסובר שהוא מצוה. וכמו ששמעתי בשם החסיד מוהרי"ל מבראד פירוש הפסוק 'אם ראית גנב ותירץ עמו ועם מנאפים חלקך וגו', אלה עשית והחרשתי', כי בזה עושה שליחותו ית', מה שאין כן כי דמית להיות כמוך ג"כ יצה"ט וכו' ודפח"ח".

ובמקום אחר הוא מביא זאת בשם החסיד מוהר"ם מבראד³⁷:

"דשמעתי ענין שני שעירים גורלות וכו' דהקשה הזוהר כי ס"ד שיטיל המלך גורל עם עבדו וכו'. ושמעתי בשם החסיד מוהר"ם מבראד כי כאשר עלה בלב אדם לעשות איזה מצוה יראה להטיל גורל מיד אם הוא לה' או לעזאזל, כי כך דרכו של יצר הרע לפתות האדם לעשות מצוה ובאמת הוא עבירה. ובזה ביאר פסוק תהלים 'אם ראית גנב ותירץ עמו וגו' פ"ך שלחת ברעה וגו' אלה עשית והחרשתי' וגו' ודפח"ח".

ומצאתי דאתאן לידי לגלות מי הוא זה ואיזה הוא מוהר"ם מבראד הנזכר - כי הוא הגאון רבי משה אוסטרר מחכמי הקלויז בבראד ומגיד מישרים דמתא, אשר כתב כן ממש בספרו 'דרש משה'³⁸:

"עוד שמעתי לפרש כי באמת היצה"ר נצטוו מפי הקב"ה לפתות על העברות, מה שהם ידועים שהם עבירות, כדי שהאדם יתגבר על היצה"ר. אך שלפעמים היצה"ר מפתה שהעבירה יהיה בדרך מצוה והאדם אינו מרגיש שיש תחתיו בהרת. וזה הפירוש

36. ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת מטות אות ב.

37. ספר 'בן פורת יוסף' עמוד 61 טור ב.

38. 'ספר' דרש משה' על תהלים, לבוב תרל"ט, שם.

'אלה עשית' אתה היצה"ר שפתית את ישראל עד שעבדו ע"ז 'והחרשתי' כי לכך נצטוית. אך מה שאתה מחפה העבירות בקדוש, וזה 'דמית היות אהיה כמוך' ג"כ כוונתי ומכח זה האדם צייתך כי סובר שהוא לשם שמים כמו עבירה לשמה, ע"ז אוכיחך לעתיד לבוא כי לא נצטוית על זה".

מתוך כך ניתן לשער את אחת משתי האפשרויות הבאות: או שטעות סופר נפלה בהביאו זאת בשם מהר"ל מבראד, כי מהר"ם מבראד הוא בעל השמועה. או שמא מכיון שאף מוהר"ם מבראד כותב כי הוא שמע זאת – הרי שייתכן כי אדרבה הוא שמע זאת ממוהר"ל מבראד³⁹.

בשם 'רוכלין המחזירין בעיירות'

דבר פלא הוא שבאחת מהפעמים בהם מתייחס הרה"ק מפולנאה לעצם העניין שהיצר הרע מקבל את עונשו עקב כך שהפך את העבירות למצוות, הרי הוא מביא זאת בשם 'רוכלין המחזירין בעיירות'!

וכך כתב⁴⁰:

"בשם רוכלין המחזירין בעיירות, לפרש טעם בעל הגדה 'אתה הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המות' וכו', וכיוצא בזה מבואר בכמה מקומות שיעניש לו לעתיד לבוא. וקשה למה הא עושה שליחותו, ותימצו שהוא נצטווה שיהיה יצר הרע והוא אינו עושה כך, כי כסות ולשון שינה בדמות יצר טוב, ומפתה לבני אדם לעשות מצות שלו והם סבורין שהוא באמת יצר טוב, ואלו ידעו שהוא יצה"ר לא שמעו לו. ומאחר שאינו עושה שליחות הקדוש ברוך הוא שיהיה יצה"ר, לכך מה שעושה תחבולות באיסור, נענש עליו לעתיד".

לצער, איני יודע לפרש מי הם אותם 'רוכלין המחזירין בעיירות', ומפני מה לא הביא זאת בשם רבו הבעש"ט או בשם החכמים האחרים אותם הוא כבר הזכיר בעניין זה.

39. שוב מוצא אני להגאון הנודע ביהודה רבי יחזקאל לנדא בספר דרושי 'דרושי הצ"ח' שהזכיר את דברי החכם הבראדי בנידון זה, והנה הוא מציין לשמו רבי מרדכי. וז"ל (דרוש י לעשי"ת): "ובזה נ"ל רמז לשני שעירים ביוה"כ גורל אחד לה' גורל אחד לעזאזל, והדבר תמוה וחברותא נמי איכא, ודברי הרב המנוח החסיד המפורסם מוהר"ר מרדכי הרה"ד זצ"ל מבראד ידועים ובה נ"ל רמז לשני שעירים ביוה"כ גורל אחד לה' גורל אחד לעזאזל, והדבר תמוה וחברותא נמי איכא, ודברי הרב המנוח החסיד המפורסם מוהר"ר מרדכי הרה"ד זצ"ל מבראד ידועים". רבי מרדכי זה הוא רבי מרדכי חסיד מבראד, שהיה תלמיד חבר של רבי משה אוסטרר המובא למעלה (ודבר תורה בשמו אף הובא בספרו דברי משה להרה"ק מדאלינא מתלמידי הבעש"ט, פרשת בשלח) כך שהפענוח עדיין צריך בירור. עוד יצוין למה שהבאנו בהמשך הדברים ציטוט בו אומר זאת הרה"ק מפולנאה בשם רבי צבי מבראד. סופו של דבר שאין אנו יודעים בוודאות למי מהקדושים אשר בארץ התכוון הרה"ק מפולנאה.

40. ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת כי תבוא אות א.

ד. יצר הרע זה מכונה 'לבן הארמי'!

בהמשך דבריו אלו כותב הרה"ק מפולנאה לפרש את דברי הפסוק (דברים כו ה): "וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִםה וַיִּגְרֶם שָׁם בְּמַתִּי מֵעֵט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוֹם וָרֵב". והוא מסביר כי 'ארמי' הכוונה היא ליצר הרע המרמה את האדם ('אבי' דהיינו המחשבה שנקראת חכמה עילאה – אבא) ומטעה אותו לחשוב כאילו העבירה היא מצוה, וכל כוחו הוא רק ברמאותו שאילולי כן לא היו שומעים לו כלל ועיקר. ועל ידי רמאותו של היצר הרע נופל האדם אל המצרים ונשמתו מטלטלת בצער ובגלות.

בהקשר לכך שיצר הרע של הפיכת העבירות למצוות קרוי בשם 'לבן הארמי', יש בידינו עדות נפלאה על הרה"ק רבי יעקב אריה מראדזימין אשר בעריכת שולחן ליל הסדר דיבר על עניין זה בהתלהבות נוראה כדרכו בקודש, עד כי הדברים נחרטו בלבב נכדו הרה"ק רבי אהרן מנחם מנדל מרדזימין שהיה אז ילד קטן לימים, וכפי שהוא עצמו מספר על כך⁴¹:

"הנני זוכר כד הוינא טליא וישבתי על ברכי אאמו"ר הקדוש זצללה"ה אצל הסדר של פסח בשולחן כ"ק אאמו"ר זצללה"ה בשעה שאמר ההגדה, ועיניו היו מקושרים על כ"ק זקני הקדוש זי"ע.

ושמעתי באזני מה שאמר על זה בפיו הקדוש בזה הלשון: דהנה יש ב' סוגי יצה"ר⁴² - יצה"ר שהוא בבחינת עשו, והיינו רוצח המסית את האדם לחטא ר"ל, כי אין לך רוצח גדול מזה אשר רוצה לאבד את האדם מב' העולמות... והנה זה היצה"ר אין לו מקום כי אם אצל הפשוטי עם אבל לא אצל הצדיק כי כשבא אל הצדיק להסיתו לדבר עבירה הוא רוקק לו בכל עיניו לאמור לו: צא צא לך רשע טמא ממני, אין לי חלק בך ואינני רוצה לעשות שום מו"מ עמך ואין לי שום מגע ומשא עמך כלל...

ואמנם, יש עוד סוג יצה"ר המכונה 'לבן הארמי'. והיינו, שמראה להאדם על מצוה שהיא עבירה ועל עבירה שהיא מצוה. דזה היצה"ר יכול לבוא אפילו אצל צדיק, מטעם שבא ברמאות להראות לו על עבירה שהיא עוד מצוה. וזה מה שאומר המגיד 'ולבן ביקש לעקור את הכל', והיינו שבא אפילו לצדיק גם כן ח"ו וכהנ"ל.

כך שמעתי מפה קדשו של כ"ק זקני הקדוש זי"ע מה שאמר בעת ישיבה על הסדר, שהיה פניו בוער כלפיד אש ודומה למלאך ה' צבאות, וכל כך היה נאמר בהתלהבות

41. הגדה של פסח 'צמח מנחם', ווארשא תר"צ, ד"ה צא ולמד.

42. השווה גם לדבריו בספרו 'ביכורי אביב' (פרשת ויחי. ד"ה מדרש כלי חמס): "דיצר הרע אינו שוה בכל אדם, דהיינו באדם פשוט שאין עוסק בתורה ובעבודה מפתה לו בעבירות חמורות דהיינו גניבה ורציחה וניאוף, אבל באדם שעוסק בתורה ובעבודה אינו מפתה לו בדברים גסים בעבירות חמורות, שיועד היצר שלא ישמע לו, רק שמטעה אותו שמראה לו על עבירה שהוא מצוה או שמשליך בו גאות". עוד ראה בספר 'ביכורי אביב' (פרשת דברים, ד"ה וי"ל דסובר) שיש לו לאדם לקחת תוכחת מוסר ממש רבינו שנכשל לפי מדרגתו לחשוב על עבירה שהיא מצוה.

גדול, אשר אף שהייתי אז טליא וקטן, מכל מקום נכנסו אז הדברים האלה הקדושים לתוך לבי כאש בוערת. ודפח"ח זי"ע ועכ"א⁴³.

מיד אחי מיד עשו

עוד כהנה וכהנה מקראי קודש מצאנו להרה"ק מפולנאה שפירש עם יסוד זה, אולם לא נמנה אותם כרוכלא. אך זאת נביא – פירוש נאה בו הוא מפרש את הפסוק (בראשית לב יב): "הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי יָרָא אֹנְכִי אֹתוֹ" שהכוונה היא ליצר הרע – 'עשו' המשים עצמו כאילו הוא 'אחי'⁴⁴.

"כי היצר הרע לפתות את עמי הארץ בא כפשוטו, מה שאין כן לתלמיד חכם בא בדמות יצר הטוב וכו' יעו"ש. ובזה יובן הצילני נא מיד אחי, ר"ל מיצר הרע שבא בדמות אחי כאלו הוא יצה"ט, ובאמת הוא עשו וק"ל".

אל רעיון זה כיוונו לימים עוד רבים מגדולי החסידות⁴⁵.

43. עוד הביא שם הרה"ק ראמ"מ מרדזימין תוספת דברים בעניין זה מפה קודש אביו רשי"ד מרדזימין: "וזהו אשר כ"ק אאמו"ר הקדוש זצלה"ה היה מוסיף בזה לפרש גם כן את מה שאמרו חז"ל 'גדול נסיונו של אברהם אבינו יותר מנסיונו של יצחק אבינו'. ולכאורה, כאשר דיצחק אע"ה פשט את צוארו על גבי המזבח בשמחה, ואמר לאביו, אבא, כפתני יפה, מובן בודאי שאין לך נסיון גדול מזה. ואם אמנם, דגם על פי פשוט נוכל להבין, מטעם דהרחמנות של האב על הבן הוא יותר גדול מהרחמנות של אדם על עצמו. ואמנם יש לומר עוד בזה, כי הנה אצל יצחק אע"ה היה בא היצה"ר בבחינת 'עשו'. ואמר לו, שלא יניח את אביו לשחטו, והיה אבינו יצחק רוקק לו בכל עיניו ואומר לו, צא צא רשע ומנוול מאצלי, איך מלאך לבך לאמר לי דברים כאלה שלא לשמוע את הציווי יתברך, ולא רצה אף לדבר עמו כלל, וכהנ"ל. ואמנם, אצל אברהם אבינו ע"ה, בא היצה"ר בבחינת 'לבן הארמי' בחלקקות לשונו המנוולת, ואמר לו, האם אתה הולך לשחוט בן הקדוש שממנו יהיה בנין הכלל ישראל, ויקבלו התורה הקדושה, ויהיה נגמר בריאת שמים וארץ שנבראו בשביל התורה ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית', וברגע אחת תכלה את הכל, ויותר טוב שלא תעשה את זה, ויהיה עבירה לשמה אשר עוד יותר גדולה היא ממצוה שלא לשמה. ואמנם, אברהם אבינו ע"ה לא רצה להביט כלל על טענותיו ועל דבריו, ואמר לו, צא צא רשע מכאן, לא תעשה לי טובה ולא תדאג על העולם, אין רצוני אפילו להביט עליך כלל, ועל דברך שהוא מלא רציחה וערמומיות, לך לך ממני. ודחפו בשתי ידים, ולא היה רוצה לעשות עמו שום משא ומתן כלל, וכהנ"ל. וזהו שאמרו ז"ל, גדול נסיונו של אברהם אבינו יותר מנסיונו של יצחק, מה דלא הניח אאע"ה עצמו להתרמות מזה הצורך הרמאי כנ"ל, והבן ודפח"ח". וכן כתב הרה"ק רבי צדוק מלובלין בספרו 'פוקד עקרים' אות ה, בהרחבה גדולה.

44. ספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת וישלח אות ב.

45. את שמועה זו מפיו של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב הביא הרה"ק רבי פינחס מדינוביץ בספרו 'שפתי צדיקים' (לבוב תרכ"ג, פרשת וישלח): "שמעתי מהרב הצדיק מברדיטשוב ז"ל נבג"מ, 'הצילני נא מיד אחי מיד עשו', היינו שלא יסמא אותי היצה"ר ח"ו ולצבוע לי לעשות מעבירה מצוה. וזהו 'דמה לי שהוא אחי' ומראה לי שהוא כאוהב וכריע ואח לי ושהוא מצוה, ובאמת הוא עשו. וזהו 'הצילני מיד אחי' ובאמת הוא 'מיד עשו'".

ולמעשה כבר מפורשים הדברים בספרא דבי רב 'קדושת לוי' (סלאויטא תקנ"ח, פרשת וישלח): "הצילני נא מיד אחי מיד עשו. דעשו הוא הסטרא אחרא (זוה"ק ח"ג קפה, א), הוא מלאך המות הוא היצר הרע (ב"ב

ה. והיה כאשר תרי"ד

דבר שפתיים אך למותר מלומר כי לו נבוא להעלות על הכתב את כל מה שהאריכו גדולי החסידות בעניין זה, יקצר המצע מהשתרע. רבים מגדולי החסידות עסקו בעניין זה בהרחבה רבה ופירשו בזה פסוקים שונים ומאמרי חז"ל רבים, ולא נוכל לקבץ את כולם לאכסניה זו כמובן.

אולם לא אכלא שפתי מלציין אל פירוש נאה – ואף מפורסם – אשר שלושה ספרים שנדפסו בשנת תקע"ו, כל אחד במקום אחר, כיוונו אליו, והוא על דברי הפסוק שנאמר לעשו על יעקב (בראשית כז מ): **"וְהָיָה כְּאִשֶּׁר תִּרְדּוּ וּפְרִקֶתָּ עָלָיו מַעַל צְוֹאֲרָךְ"**⁴⁶.

כך כותב הרה"ק רבי גדליה מליניץ⁴⁷:

"שמעתי מפי דודי הרב המנוח מו' יהודה ליב פאליק ז"ל פירוש זה הפסוק רק שלא נודע לי עתה אם משמו אמר או מפי אחר, שכוונת הפסוק ע"ד הנאמר לא תספ עליו ולא תגרע ממנו' שהפירוש הוא אל תוסיף פן תגרע ח"ו, כי לפעמים כאשר יראה היצה"ר שאין מבוא להסיב את האדם מדרכו הטוב ישתדל בחריצתו לחדש לו איזה ענין אשר למראה עין ישפוט למצוה רבה ובקרבן טמן רשתו אשר ילכוד בה שכוונתו

טז, א), ובקשת יעקב היה הצילני נא שלא יהיה עשו אחי, וזהו 'מיד אחי מיד עשו', שלא יתגלגל שהיצר הרע יהיה 'אחי', שפעמים חס ושלוש היצר הרע מסית לעבירה, ולעין אדם מראה מצוה, ועל דרך זה מתקרב לאדם ללכודו במהרה לעשות עבירה. והבין".

גם הרה"ק הרבי מלובלין כותב כך בספרו 'זכרון זאת' (פרשת וישלח ד"ה קטנתי): **"ויש לפעמים מראה היצר הרע בלב האדם שהוא מצוה והוא באמת עבירה וזה קשה יותר רח"ל כי אינו מרגיש לשוב וכן יש עבירה מניעת מצוה ועצלות יש לפרש הכל בהפסוק 'הצילני מיד אחי' שלא יתנהג עמי כאח שחפץ בהצדקי והוא עשו וכן פשוט מיד עשו שלא יחטיאנו וכן שלא יגרום עצלות ע"כ כפול מיד כי ירא אנכי אותו קאי אחטא".** וכן כתב בספרו דברי אמת (פרשת וישלח, במהדורת לבוב תרכ"ד הוא בעמוד 20 טור ב): **"ולפי הרמז כנ"ל 'מיד אחי' שמראה היצר הרע שהוא אח ומסית למצוות וכוונתו לחטא"**.

כך גם כתב הרה"ק מויזניצא בספרו 'צמח צדיק' (פרשת וישלח). ומסתבר כי לעצם יסוד זה גם נתכוון הרה"ק בעל 'דגל מחנה אפרים' (פרשת וישלח): **"הצילני נא מיד אחי מיד עשו"**. יש לומר על דרך דאיתא במדרש (תנחומא פרשת צו ב) לעתיד יתעטף עשו בציצית וישב בין הצדיקים והקב"ה מושכו משם וכו' עיין שם, ויש לומר שזה הוא מצוי גם כן בעולם הזה בעוונותינו הרבים שנתרבה השקר בעולם וכל אחד רוצה להעלות במעלות שלומי אמוני ישראל ורואה שהם מלוושים בגדי לבנים בשבת ולובשים טלית בערב שבת במנחה ואומר היות אהיה כמוהו, וזה שקשה מכולן שזה גורם אריכות הגלות שהם נקראים ערב רב שהם מעורבים בישראל וקשה להפרידן כמשל החטה המוץ והתבן שבו שאינו דבוק כל כך להחטה הוא מתפזר בקל אבל הפסולת שבחטה מתדבק בהחטה וקשה להפרידה, וזה יש לומר שמרומז הצילני נא מיד אחי היינו שהוא מעורב ומתדבק בי מיד עשו ואף על פי כן הוא עשו וקל להבין".

⁴⁶. למרבה הפלא מצאתי כי בשנים מאוחרות יותר נאמר הדבר בשם הגר"א, ודווקא על ידי מחבר חסידי. ראה זאת בספר מגדנות אליעזר (צוקער, ברטיסלבה תרפ"א, פרשת וישלח ד"ה דהנה) שהביא את רעיון זה בשם הגר"א, ועוד הסמיך לזה את דברי הבעש"ט על היות היצה"ר צובע, יעו"ש.

⁴⁷. ספר 'תשואות חן', ברדיטשוב תקע"ו, פרשת תולדות.

להטרידו מעבודת השי"ת. וזהו פירוש הפסוק 'והיה כאשר תרי"ד' שתעשה לאדם תרי"ד מצוות ותוסיף על תרי"ג, אז תפריק ממנו עול מלכות שמים, וזהו 'ופרקת עולו מעל צוארך'."

כך גם כותב הרה"ק רבי בנימין מזלאזיץ⁴⁸:

"והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך. יש לפרש דיצר הרע מוסיף מצוות, שמצוה לרודפו ולהודפו וכיוצא בזה, ומוסיף על תרי"ג. וזה אומרו 'כאשר תריד' ר"ל שתעשה מצוה אחת יתירה על תרי"ג ויהיה תרי"ד מצוות, אל תאמר בדעתך שאתה מוסיף, אלא 'ופרקת עולו' שהוא פריקות עול."

ואף בעל 'מחנה לוי', בנו של הרה"ק בעל ההפלאה⁴⁹, הביא כזאת בשם אביו⁵⁰:

"בזה שמעתי מפי כבוד אאמ"ו הגאון זצל"ה לפרש מ"ש פ' תולדות שאמר יצחק לעשו והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך' שרימו בזה לפי הידוע ששרו של אדום הוא ס"מ והוא היצה"ר וז"ש והיה כאשר תרי"ד דהיינו שמסיתו בענין זה שעושה בלבו איזה דבר עבירה למצוה חדשה, שלפי דעתו נמצא תרי"ד מצות, ובשביל זה ופרקת עולו מעל צוארך."

בחובות הלבבות

את חלק זה במאמרינו נחתום בציטוט של רבינו בחיי אבן פקודה בספרו המפורסם 'חובות הלבבות'⁵¹, הכותב את נידון דין בקיצור אמרים, אולם כוונתו מבוארת היטב שהוא בא להשמיענו ככל האמור עד כה:

"אבל אם יהיה האדם חכם בדעת האלהים ותורתו, ישתדל היצר להכניס ההפסד עליו והשבוש בחכמתו ובמעשהו מדרך הטענה והראיה מאיזה צד שיוכל, מן המושכל והכתוב והמקובל."

אל האדם החכם והיודע בתורת ה' אין היצר הרע פונה אליו כדרך שהוא פונה להמוני העם, אלא שהוא משתדל לשבש את מעשיו על ידי סברות שכליות, או על ידי ראיות

48. ספר 'תורי זהב', מאהלו תקע"ו, פרשת תולדות.

49. יצוין כי הרה"ק בעל ההפלאה עסק הרבה בעניין זה. כך ראה בספרו פנים יפות (בראשית יג ט; שמות כג ח; דברים כח כט), ובפתיחה לספר המקנה (אות כט) ועוד. גם ראה להחתם סופר בדרשתו לשבת הגדול בשנת תקנ"ח שכתב: "ועל דרך הלצה אני אומר כי ידוע כל זמן שיצה"ר עושה שליחותו כדרכו לאמור עבור עבירה פלונית – אזי אין הפסד כל כך, אך שמחליף שמו ואומר שהוא יצר טוב ומתעה לומר על עבירה שהיא מצוה וזהו נגד רצון הבורא", ועל זה הוא מביא בשם רבו את מה שאמר עוד בעניין זה.

50. ספר 'לחמי תודה', אופיבאך תקע"ו, 'פתיחת שערים' דף ו טור ב. ועיין שם כל דבריו באריכות נפלאה, והוסיף שם לפרש שהוא הדבר אשר השיב יעקב לעשו (בראשית לב ה) 'עם לבן גרתי', שהודיעו לעשו כי הוא לא הוסיף על המצוות, גרתי ולא תרי"ד, ומפני כן לא יהא לו שליטה עליו.

51. ספר 'חובות הלבבות', נאפולי ר"נ, שער יחוד המעשה פרק ה.

מדברי הפסוקים הכתובים או מדברי חז"ל המקובלים בידינו, למען יטעה כי אין כל בירה במה שהוא מבקשו לעשות.

ו. שעל זה אין אדם נענש!

אם הבעיה ברורה לנו היטב, ואנו מבינים כי היצר הרע בבואו להטעות את האדם מהפך את העבירות למצוות, נשאלת איפוא השאלה: מה אם כן עושים? מה יעשה הבן ולא יחטא, אם רשת הטעות נפרסת לפניו על ידי יצר הרע? כיצד יכול איפוא אדם העומד על פרשת דרכים לדעת את הדרך ילך בה, הדרך החיים היא אם לאו? האם ישנו איזה דרך לוודא אם מעשה פלוני הוא מעשה של מצוה או של עבירה?

גדולי החסידות עסקו הרבה בשאלה זו והעלו דרכים שונות בהם יוכל האדם לבחון את עצמו ולכלכל את מעשיו בדרך התורה. אלא שבטרם נבוא לעסוק בעניין העצות שניתנו לכך, חשוב להקדים כי זאת נחמתנו בעניינו במה שקבע הרה"ק הרבי מלובלין כי החוטא מחמת שהיצה"ר הכשילו והשים לו את העבירה למצוה – אינו נענש על כך כי דבר זה הוא בכלל 'עבירה לשמה'. אם כי כמובן שעבירה זו מרחיקה את האדם מאביו שבשמים.

ואלו דבריו הנוראים⁵²:

"שהנה היצר הרע גם הוא בעל תשובה וחסיד, כי מלמד לאדם חסידות ותשובה וסיגופים, והכל באמת שלא כרצון הבורא ב"ה. כמו שאומרים למשל מצוה לעשות נקמה באותו אדם ולמסור ממונו לגוי חלילה וכיוצא כזה ולפעמים לסגף עצמו, ושורש הכוונה אחר ישוב הדעת והתבוננות הרבה הוא בשביל התפארות. וכן אפילו כשהכוונה הוא לשם שמים, אם יותר מהכח של אדם, גורם לו חולשה רחמנא ליצלן ובטול עבודת השי"ת וחלול השם חלילה גם זה הוא מיצר הרע. והגם שעל זה אין אדם נענש כי הוה עבירה לשמה, וגם הלא עבירה לשמה חשובה לפני השם יתברך. אך כיון שהוא מצד היצר הרע כנ"ל אין הכוונה לשמה כראוי כי זה צריך סיוע מהשם יתברך להיות הכוונה לשמה, לא אם בא מצד היצר הרע שאעפ"כ אין ראוי לענוש על זה כיון שטועה עצמו האדם. אך אעפ"כ נתרחק בזה מהבורא ב"ה חלילה על כן צריך רחמים על זה שישכיל הקב"ה את האדם באמת".

כמובן שעדיין אין די בכך שאין האדם נענש על כגון דא, שהרי דבר זה שהוא מצד היצר הרע מצוי בכלל 'פטור אבל אסור', ועוונות אלו מרחיקים את האדם מקונו. ומשכך אספנו כעמיר גורנה שלל רב מאותם העצות והפתרונות שנתנו גדולי החסידות על האופן בו יוכל האדם לבדוק את מעשיו, אם מצוות הם או עבירות.

52. ספר 'זאת זכרון', פרשת וישלח, במהדורת מונקאטש ת"ש שלפני הוא בעמוד ס.

וכאן נבאר ג בחינות

הרה"ק רבי דוד שלמה אייבשיץ בעל 'לבושי שרד' בספרו המפורסם 'ערבי נחל' מרחיב הרבה בשאלה זו⁵³ ומציב שלושה פתרונות מעשיים לבעיה.

פותר הערבי נחל ומצביע על עצם התופעה לפיה זה מנהגו של היצר הרע:

"נודע שגם היצר הרע על הרוב כשמפתה לאדם הוא מראה לו על עבירה שהיא מצוה, ואדרבה על כל דבר שהוא נגד כבודו יתברך שמו הוא בחלקות לשונו מראה לו טענות מזויפות ופיתוים לומר שהוא כבוד הבורא יתברך שמו, מצורף לזה שהוא עושה בכל כחו ויצר טוב לא כן כנ"ל, ממילא משום זה צריך למלחמה גדולה, כי אלו היה אומר לו היצר הרע לך עשה עבירה לא היה צריך למלחמה כל כך, כי גם הבהמה תנוס מדבר המזיקה, משא"כ כיון שמראה לו על העבירה שהיא מצוה וכבוד השי"ת לכן צריך למלחמה חזקה".

ומשכן הוא מחדד את הבעיה, מה אכן יעשה אדם לבל יכשל בשקריו של היצר הרע:

"אמנם בהיות כן קשיא מה יעשה האדם ולא יחטא, הלא בכל דיבוריו ובכל מעשיו ובכל תנועותיו יש לו יצר טוב ויצר הרע, זה אומר לו כך הוא כבוד הבורא וזה אומר שההיפוך הוא כבודו, א"כ אף אם ילחם כל היום מהיכן יודע לו האמת ומהיכן יודע עם מי משניהם צריך הוא להלחם כיון שאינו יודע איזה צד אומר היצר טוב ואיזה צד אומר יצר הרע".

ועל כך משיב הערבי נחל, כי אם אמנם יש בזה רעיונות עמוקים 'ושכליות עצומות' אולם ישנם גם שלושה מבחנים 'קלים ופשוטים' השווים לכל נפש בהם יכול אדם לכלכל את מעשיו ולדעת אם לטוב הם או למוטב:

"איברא יש על זה כמה שכליות עצומות, וכל זה הוא עיקר עשיית האדם ומלחמותיו, וכאן נבאר ג' בחינות קלים ופשוטים שאין בהם כל כך שכליות רק הם קל לכל אדם, והם נסיונות לידע איזה אומר יצר טוב ואיזה אומר יצר הרע".

המבחן הראשון

והרי הוא מפרט את אותם המבחנים:

"נסיון א' - הוא הדבר אשר אמרנו תחלה, שהיצר הרע מחמת שסחורתו רעה לכן מסית בכל כחו עד שעושה חשק רב, משא"כ היצר טוב. א"כ זהו עצמו המבחן והנסיון, כשיש לפניו שני מחשבות זאת אומרת כך הוא כבוד הבורא וזאת אומרת שההיפך הוא כבוד הבורא, אזי יבחין חשקו, להיכן שחושק מאד זה ודאי דעת היצר הרע וילחם נגדו, והשני שאין חושק בו רק מעט, בו יחזיק ולא ירפה".

53. ספר 'ערבי נחל' פרשת שלח דרוש א.

היצר הטוב אינו מתעקש ומבקש ללא הרף. הוא אומר דברו ותו לא. לעומתו, היצר הרע מסית ללא הפוגה. ומשכך, אם רואה האדם כי מעשה פלוני יש לו חשק גדול מאוד לעשותו – בוודאי הוא מהיצר הרע, ואין זה מצוה כי אם עבירה⁵⁴.

אולם יצוין שבהמשך דבריו מסייג הערבי נחל את המבחן האמור:

"כי נסיון הראשון אף דלכאורה הוא דבר קל, מכל מקום יש בו חסרון על פי מה שאמרו רז"ל (סוכה נב א) כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, נמצא דבקטן שבקטנים יוכל להמצא שאין היצר הרע מסית כל כך בחוזק יד רק כמו היצר טוב, או אפילו פחות מהיצר טוב, א"כ אין נסיון זה אמור אלא במי שהוא קצת על מדרגה טובה דאז יצרו גדול משא"כ בפחותי הערך. ומחמת זה אפילו באנשים צדיקים ג"כ יש חסרון בדבר, כי הצדיק הוא תמיד נבזה בעיניו נמאס ושפל בעיניו מאד, וא"כ לא יבין לאשורו לעשות על פי הנסיון הראשון, וגם כי בהמשך הזמן יתחכם היצר הרע על הצדיק ולא יסיתו הרבה רק מעט באופן שלא יושג לו הנסיון הזה".

טוען איפוא הערבי נחל, כי אין זה אמור אצל כל אחד, לפי שאצל המוני העם אין היצר הרע צריך להסיתם הרבה, ונמצא שהיצר הרע והיצר הטוב שווים בכך. ולא זו בלבד, אלא שגם הצדיק אינו מבין תמיד לשפוט לפי מבחן זה. מה גם שהיצר הרע יכול להתחכם על האדם ולמעט להסיתו, כדי שיחשוב שהוא דבר טוב.

המבחן השני

מחמת שאין אדם רואה את נגעי עצמו, הרי שכלפי מעשיו שלו הוא רואה את כולם כטובים וישרים, והיה אצלו העקוב למישור. לעומת זאת אצל אחרים, מגלה האדם יכולת ביקורת משופרת יותר והוא משכיל לזהות בהם אפילו חטאים דקים מן הדקים. וכאותה שאמרו בדרך מליצה⁵⁵ 'שלך אי אתה רואה – אבל אתה רואה של אחרים'.

העצה איפוא נתונה, שכל אדם בטרם יעשה את הדבר שהוא מסופק אם מצוה הוא או עבירה, ידמה בדעתו כאילו חבירו הוא שעתיד לעשותו, ואז בוודאי שהוא יבחין בכל שמץ עוון שייתכן והוא מצוי בכך.

וכך כתב:

"הנסיון השני - הוא על דרך שרמזו רז"ל (נגעים פ"ב מ"ה) 'כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו', ירצו כי היצר הרע מתלבש במחשבות האדם ומיפה לו כל העבירות,

54. את מבחן זה גם הציע הרה"ק רבי יעקב יוסף מאוסטרהא בספרו 'רב ייבי' (סלאויטא תקנ"ב, תהלים טז ח): "דהנה היצר הרע מטעה לאדם ומראה לאדם על עבירה שהוא מצוה ועל מצוה שהוא עבירה. לכן הסימן הוא: כל דבר שהיצר הרע מחמם לאדם ועושה חשק לאדם לעשות – בודאי הוא עבירה, כי אם היה דבר זה מצוה לא היה לאדם חשק גדול לעשות, כי היצר הרע בוודאי היה מפתה ומנגד אותו שלא לעשות".

55. ע"פ פסחים ה ב.

ומראה לו בטענות מזויפות שיש בזה כבוד הבורא, וכמאמר הפסוק (משלי כא ב) 'כל דרך איש ישר בעיניו', ואפילו יעשה כל עבירות אינו רואה שום חרפה ומיאוס בדבר. מה שאין כן כשרואה אדם אחר עושה כך או אפילו קל ממנו הרבה אזי מבין מיד שהוא עבירה, כי לזה מסייעו היצר הרע כדי שישנא את חבריו. משא"כ כשעשה הוא בעצמו את הדבר ההוא היה היצר הרע מסמא עיניו ומראה לו שיש בזה כבוד הבורא, והיינו כל הנגעים כו'...

ממילא זהו הנסיון לאדם כשאינו יודע איזהו סברת היצר טוב ואיזהו סברת היצר הרע, אזי ישגיח על אחר, ואז בודאי כשיעשה האחר כסברת היצר הרע תהיה המעשה בעיניו נמבזה ונמאסה, ובזה יודע ביחוד כי האמת כסברא אחרת".

על מבחן זה כותב הערבי נחל בהמשך דבריו כי הוא 'ראשון במעלה', כי על ידי כן יכול האדם להעמיד את עצמו בכור המבחן בתכלית השלימות.

המבחן השלישי

יסורי המצפון והחרטה הם מהמאפיינים המלווים את העבירה לאחר עשייתה. לעומת זאת, אין לך אדם מתחרט על מצוה שעשה ותוהה על הראשונות. והסיבה לכך היא, כי החשק והתאוה לעשיית העבירה הם מפרי עמלו של היצר הרע, ואין הוא מכניס טעם בעבירה אלא קודם עשייתה, ותיכף לאחריה הוא עולה ומקטרג על האדם החוטא הנותר עם היצר הטוב המוכיחו על המעשה הרע שעשה.

לכן, אם מתחיל אדם לעשות דבר מה, והוא הרי רואה כי הוא מתחרט לאחר מכן – מובטח לו כי בעבירה עסקינן וימשוך את ידיו ממנה⁵⁶.

את הדברים האלו כותב הערבי נחל בקיצור מעט:

"הנסיון השלישי... אחר שעשה הדבר על פי אחת מהדיעות אז יבין הדבר לאמתו, כי אם אחר גמר הדבר לא ירך לבבו ולא ידאג ולא יתחרט על אשר עשה, ידע כי דברי היצר טוב היה ואין עול במעשה ההוא, אבל כשאחר שעשה ילבש חרטה על אותו

56. את סימן זה גם הביא הרה"ק רבי בנימין מזלאזיץ בספרו 'תורי זהב' (ויקרא ד ב): "דהנה לפעמים היצר הרע בא להסית להאדם על עבירה רק שמסמא את עיניו ומראה לו שהיא מצוה רבה, והאדם אינו יכול לידע אם היא מצוה או עבירה, וכשעושה אותה – נראה לו למפרע שהיה בזה עבירה גדולה... ששמעתי שלאחר עשיית דבר זה שהוא בספק יוכל לדעת למפרע אם היה עבירה או מצוה, דכשיתחרט אחר עשייתו – בודאי היה הדבר הזה עבירה. דבשעת עמידת היצה"ר עם האדם ומסיתו, בודאי אין לו חרטה, דמראה לו פנים שהוא עושה מצוה בזה, ולאחר עשייתו מיד עולה ומסטיין ומקטרג עליו, ואז אין נשאר עמו אלא יצר טוב בלבד, לכך מתחרט. וזה שאמרו 'רשעים מלאים חרטות', דלאחר עשייתם העבירות אין נשאר עמהם רק יצ"ט לחוד, ויצה"ר עולה ומסטיין לכך מתחרט תיכף". ע"ש בקטע שלאחר מכן שהביא את יסוד זה בשם האלשיך. ובזה פירש שם את הפסוק (ויקרא ד כב): "וַיַּעַשׂ אֶתְּ אֶתְּ מִכָּל מִצְוֹת ה' אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאִשָּׁם" – שהסימן לידע שהיא דבר אשר לא ייעשה הוא על ידי שמאשים את עצמו ומתחרט מזה.

העשיה וירך לבבו, ודאי זה היה מעשה היצר הרע שאמרו בו (ב"ב טז). 'יורד ומסית עולה ומקטרג', לזאת בתחלה מתלבש באדם ומסיתו ומהפך כל מחשבותיו עד שאומר בלבו לרע טוב ולמר מתוק מחמת תאוותו וחשקו ורצונו לדבר ההוא, וכל הדברים המאוסים נעשו בעיניו טובים ויפים, ומיד בגמרו העשיה נסתלק היצר הרע מאתו ועולה למרום להסטיין ונסתלק תאוותו ממנו, אז מתחיל האדם להביט מה עשה ומתחרט חרטה אשר לא תועיל כי כבר גמר המעשה... הרי נתבאר מבחן השלישי, כשאין לו איזה איש שיעשה המעשה ההוא להשגיח עליו, אזי יעשה הוא בעצמו קצת מהדבר ההוא".

אולם הוא מרחיב בכך בספרו האחר 'מגילת סתרים'⁵⁷:

"ובזה תבין כי אין לצדיק חרטה בשום פעם, למי שעומד על מדריגה זה. משא"כ הרשע שחושק לעבירה שהוא דבר שקר, רק שהיצר הרע מיפה בעיניו קודם עשייתה, ואח"כ בשעת הגמר כבר הלך היצר הרע ממנו כי כבר גמר חפצו באיש ההוא, ואז הוא מלא חרטה, וזהו מה שאמרו רז"ל 'יורד ומסית עולה ומקטרג', ומיד כשגומר המעשה ההוא עולה ממנו כדי לקטרג, מיד בא לו לאדם החרטה כי בהליכת השקר יתראה קצת האמת, והוא הוא היצר טוב, ואז בא לו החרטה.

ובזה יש נסיון גמור על כל דבר לידע אם מצוה היא או עבירה, כי קודם עשיית המעשה היצר הרע מפתה אותו ואומר שהוא מצוה, ולכן בעת גמר המעשה יבחן הדבר, אם מיד הוא מתחרט ידע שעבירה הוא ויזהר ממנה בפעם אחרת, ואם תמיד חשק שלו במקומו עומד אף לאחר גמר המעשה ידע נאמנה כי באמת ובתמים מצוה הוא".

כמובן שלניסיון זה יש חסרון מהותי, כי אין אדם יכול לעמוד על כך שמדובר בעבירה אלא אם כן הוא כבר פתח בעבירה תחילה, ועל ידי החרטה הרי הוא יודע כי מדובר בעבירה⁵⁸.

תחלה יפיל גורל במאזני שכלו

הרה"ק מפולנאה, אשר כבר הארכנו טובא במשנתו הסדורה בעניין זה, הביא מפי השמועה עצה לכל אדם המסתפק בכגון דא, לבל ימהר לעשות המעשה ולהוציא רצונו מן הכח אל הפועל, כי אם יתיישב בדעתו היטב עד שיאירו עיניו מן השמים לדעת את טיב המעשה⁵⁹.

57. ספר 'מגילת סתרים' לבוב תרכ"ב, ד"ה באופן אחר נפרש.

58. אולם ראה להרה"ק רבי יעקב יוסף מאוסטרהא בספרו 'רב ייבי' (תהלים לח ח) שהעיר כי לעתים דווקא אחר העבירה יותר בקל הוא ליצר הרע לפתות את האדם, לפי שאמרו (יומא פו ב) שכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר.

59. ראה ספר 'אמרי יוסף' פרשת דברים ד"ה נחזור אל הפסוקים, שהאריך על החובה להיות מתונים בדיון בעניין זה, לפי שאותו מעשה עצמו יכול לעתים להיות מצוה ולעתים להיות עבירה, כך שצריך לשכול במאזני שכלו היטב לדעת את האמת.

ואלו דבריו⁶⁰:

"וכן שמעתי בשם המנוח החסיד מוהר"ר צבי מבראד קושיה שהקשה הזוהר (אמור דק"א ע"ב) בענין שני השעירים, גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל וכו', מאן חמא עבדא דיפל גורל עם רבו וכו', וביאר כי יעלה לפעמים איזה מחשבה לאדם, שסובר שהוא מצוה לעשות הדבר ההוא, אל יעשנה במהירות, רק תחלה יפיל גורל במאזני שכלו אם הוא לה' או אם הוא לעזאזל, כי כך דרכו של יצר הרע להוסיף מצוות, ובאמת הוא גורע שהוא עבירה⁶¹... וכן שמעתי מפי מחותני הרב החסיד מוהר"ר חיים צאנזיר במי שרוצה לומר דעה לשם שמים ברחוב העיר, אמור לו לך בחדרך להתבודד ואחר כך תראה אם הוא לשם שמים ודפח"ח".

ז. הנסיעה לצדיק

הרה"ק הרבי מלובלין קובע כי רק צדיק האמת הוא שיועד להבדיל בין טוב לרע ולידע מה היא מצוה ומה היא עבירה, וכל עיקר הנסיעה לצדיק היא רק מפני זה, שיורה הצדיק להמסתופפים בצילו אלו הם דברי היצר טוב ואלו הם דברי היצר הרע.

כך מספר הרה"ק רבי איתמר מקונסקיוואלי⁶²:

"וכן אמר לי אדמו"ר נ"ע בזה הלשון: שעיקר נסיעה לצדיקים הוא לזה – לזכות ולידע ולהכיר בין מצוות לעבירות ולהבדיל ביניהם. כך השיב לי על התנצלותי לפניו בד"ד וצוה עלי לספר לפניו בפרטות כמה עניינים והשיב לי כנ"ל, ודפח"ח – ורחמים וחסדים גדולים צריכים לזה".

ואכן במשנת הרבי מלובלין מצאנו כי הוא כותב עניין זה, כי הצדיק השלם במידותיו לה' הוא אשר מקבל מהקב"ה את רוח הקדושה להשיג את האמת, והוא המורה למאמינים בו את הדרך ילכון בה.

ואלו דבריו בספרו 'זכרון זאת':⁶³

"דהנה יש ענינים שנראה לאדם שהוא לשמים ואין כן, וכן נראה שאין חטא ואין כן, כי הדבר שקול. אך הצדיק הנ"ל נותן בו הקב"ה רוח קדושה ומשיג האמת, וזה משמיעין על השקלים, שאפשר לשקול בדעתו כן וכן, ועל הכלאיים, מי שהוא הולך בדרך הישר ויש בו תערובת דק".

60. ספר 'כתונת פסים', במהדורת לבוב תרכ"ו שלפני הוא בדף יב טור ב. כיוצא בזה ראה בספרו 'בן פורת יוסף' (עמוד 61 טור ב): "ואני ביארתי במ"א ביאר פסוק 'כחצות הלילה אני יוצא' שיראה שלא להחליט הדבר שהוא טוב לעשותו מיד, רק מצדד תחילה לימין ולשמאל ואחר כך תבוא ההכרעה ממנו יתברך". וראה זאת בספר 'תולדות יעקב יוסף' פרשת שופטים אות ו ופרשת תבוא אות א.

61. עיין במה שהבאנו לעיל מדברי הרה"ק מפולנאה בשם מוהר"ם מבראד, ובהערה שם, והשווה לכאן.

62. ספר 'משמרת איתמר' פרשת בשלח.

63. ספר 'זכרון זאת' לפרשת שקלים.

וכיוצא בזה, בספרו 'זאת זכרון'⁶⁴:

"אך מי שאינו טוב כראוי ואינו שלם במידותיו רק לה', נראה עבירות מצות ומצות עבירות כמ"ש בס' שעה"ק בשביל אהבתו נראה לו שכן ראוי ודו"ק ותשכת. על כן מי שמאמין בצדיקים שהם עובדים ה' יתברך... כי בכל דור יש צדיקים שמיישרים ומתקנים מדותיכם לה' ומזכים הרבים ואין חטא בא על ידם – יודעים מה האמת איזה מצוה הוא לה' ואיזה עבירות כי אם אהבתו לעשות זאת נראה לו מצוות".

וכך מצאתי שהביא בשמו הרה"ק רבי אריה לייב מלאנצוט⁶⁵:

"ופן תאמר איך נדע הדבר, לזה אמר (דברים ד ד) 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים' ר"ל להדבק בהבורא ית"ש אזי יישר אורחותיך כנ"ל, או לדבק בתלמידי חכמים אשר הם דבקים בה', כמו ששמעתי פירוש זה הפסוק מאדומ"ר בוצינא קדישא הרב מהר"י נ"י מלובלין: 'ואתם הדבקים בה' – ר"ל כשאתם עם אותן הדבקים בה' אזי חיים כולכם היום, דלפי פשוטו הול"ל ואתם תדבקו בה', ולכן פירש ואתם הדבקים בה' – בהתחברות עם הדבקים בה', ודפח"ח. ולדברינו ע"י התחברות הצדיקים יבוא על אמיתות הדבר לידע איזה דבר הוא מצוה או לא, כי יש צדיקים אשר יגיע אליהם כמעשה הרשעים ר"ל דבר שהוא באמת מצוה, אמנם יש לו פנים לעבירה כמעשה הרשעים או להיפך, והצדיק בגודל שכלו יכול להבחין וממנו ילמדו הדבקים בו".

וראה זה חדש כי נדפס לאחרונה מכת"י קדשו של הרה"ק רבי יעקב צבי יאליש בעל 'מלוא הרועים', חד מבני היכלא של הרה"ק הרבי מלובלין, ומדבריו אנו למדים כי אף הוא שמע מרבו עניין זה שרק הצדיק הוא זה שיכול לשפוט על כל דבר אם הוא מצוה או עבירה.

ואלו דבריו בפירוש הפסוק (במדבר יג ה): "לְמַטָּה שְׁמַעוֹן שְׁפֹט בֶן חוֹרִי", על דרך הרמז⁶⁶:

"כי להשכיל על דבר אם יש בו נדנוד עוון אין כל העם מבינים, כי אם מי שהוא חירות מיצר הרע שכבר זיכך נפשו, אמנם מי שרוח היצר מעורב בו אינו מבחין בין טוב לרע ונראה לו לפעמים על עבירה שהוא מצוה כאשר שמעתי ממורי מהר"י סג"ל. וז"ש 'למטה שמעון' ר"ל להטות ולהכריע על דבר אם יש בו עוון, זהו אותיות 'שם עון' זה אינו יכול לשפוט כי אם מי שהוא בן חורין מיצר הרע, וז"ש 'שפט בן חורי'".

ח. לפני ה' ישפוך שיחו

אין לו לאדם על מי להישען אלא על אביו שבשמים, ואף בדבר זה יש מחובת האדם בעולמו לעמוד בתפילה ובתחנונים לפני הקב"ה ולהפיל בקשתו לפניו כי יוכל להינצל

64. ספר 'זאת זכרון', במהדורת מונקאטש ת"ש שלפני הוא בעמוד ר טור ב.

65. ספר 'חומת אריאל', לבוב תרכ"ז, תחילת פרשת פנחס.

66. ספר 'קול יעקב', ירושלים תשמ"ט, ושם בפרשת שלח עמוד קצז.

מעצת היצר להחטיאו במסוה של עשיית מצוה – כך כותב הרה"ק רבי ישראל דוב בער מווילעדניק, בפירוש דברי הפסוק (תהלים קיט ט-י): **"בְּמָה יִזְכֶּה נָעַר אֶת אֶרְחוֹ לְשֹׁמֵר כְּדָבָר. בְּכָל לְבִי דְרָשְׁתִּיד אֶל תִּשְׁגִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ"**, ואף הביא נוסח תפילה מדויק בו ירצה האדם את קונו⁶⁷.

ואלו דבריו⁶⁸:

"במה יזכה נער – במה ינצח היצה"ר בשעה שאומר לו 'לשמור כדברך' היינו שאומר לו ומטעה אותו. וזהו שהיצה"ר אומר 'לשמור כדברך' שגם אני מסיתך לשמור כו' ולא תעבור בזה רצון הבורא ב"ה. העצה לזה שיסיח האדם לפני ה' בזה הלשון: רבונו של עולם, 'בכל לבי דרשתיך' – רצוני בכל לבי לעבוד אותך ואיני יודע אם זהו רצונך אם לאו, על כן בבקשה ממך 'אל תשגני ממצותיך' שלא אהיה שוגג, שלא יטעה אותי יצרי הרע ח"ו. ואם יעשה כן – בוודאי השי"ת יעזור לו באמת שלא יכשל, וד"ל".

ט. משכחו לבית המדרש

על ידי כוח התורה הוא שאפשר לידע אם מעשה זה הוא מצוה או עבירה – כך קובע הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב, בבואו לפרש את דברי הגמרא (קידושין ל ב): **"תנא דבי ר' ישמעאל: בני, אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ"**⁶⁹. ואלו דבריו⁷⁰:

67. הדגשה אחרת בצורת התפילה על כך, הביא בשמו של הרה"ק רבי זאב צבי זבאריש בשם אביו המגיד הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב (ספר 'רזין דאורייתא', ווארשא תרס"ג, עמוד 95): "ואמר בשם אביו הרב זי"ע שהתפלל ואמר כשהיה אצל האמת וביקש מהשי"ת שיעזור לו שלא ילך בשכל שלו כנגד האמת של השי"ת, והבן".

68. ספר 'שארית ישראל' ליקוטים לשער ההתקשרות ד"ה או יאמר.

69. וכבר קדמו בזה הגאון רבי אלעזר קאליר בעל 'אור חדש' בספר דרושיו 'חות יאיר' (דרוש אור החיים אות ג, בהמשך דבריו שהובאו לעיל).

נוסח מעניין לעצה זו של לימוד התורה, שהיא נעשית על ידי לימוד עניין זה בחומש בכוונה, כתב בספר 'ברית אברהם' (דברים ל יד): **"דידוע שהיצה"ר צובע העבירה למצוה, ואעפ"כ אם לבו של אדם נוקפו אם לעשות אותו אם לאו, אזי התיקון שילמוד אותו הדבר בחומש בכוונה, ואם עדיין יש לו אותו חשקות בודאי הוא מצוה"**.

פרפרת מתוקה בעניין זה כי התורה היא העצה לעניין זה, הגיד הרה"ק רבי אשר ישעיה מרופשיץ על מטבע שטבעו חכמים בפייט 'אל אדון': **"טובים מאורות שפרא אלהינו. יצרך בידעת בבניה ובהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל"**, כי הנה 'טובים מאורות' אלו הצדיקים שמאירים לכל העולם, אלא ש'יצרם' – היצר הרע שלהם, הוא ב'דעה בינה והשכל' כי אינו מפתה אותה לעשות עבירה, אלא שמערים עליהם להשים את העבירות למצוות, ובתחבולות עושה להם מלחמה. אמנם 'כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים' עליו ולהכניעו – 'בקרב תבל' – על ידי התורה הקרויה תבלין, כמו שאמרו (קדושין ל ב) בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין (הקדמת לקוטי מהרי"א על דברים; אמרי יוסף פרשת כי תצא, ד"ה אכן להבין אומרו).

70. ספר 'חידושי בני יששכר' נ"י תשי"א, עמוד נו.

"אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד. איני יודע מפני מה קורא אותו בכאן 'מנוול' מכל השמות שיש לו בחר התנא לקרותו 'מנוול'. נ"ל על פי מה ששמעתי ענין סגולות בית המדרש הוא כי היצר זה דרכו כל היום לפתות שהוא מצוה, וז"ש תלמיד הבעש"ט על הגמ' שוחט דעלמא (היינו היצה"ר) חייב משום צובע, שהוא צובע את עצמו ומתקשט את עצמו במלבושי היצר טוב. ונמצא לפי זה היצה"ר זה דרכו להתקשט ולהתייפות את עצמו שמפתה למצוה, וזה סגולתו למשוך אותו לביהמ"ד ונלמוד שם על פי התורה אם זה מצוה או עבירה, ועל כן קראו התנא בכאן 'מנוול' להורות שדרכו להתייפות ולהתקשט ובאמת הוא מנוול".

במקום אחר מצאתי כי הרה"ק מדינוב חוזר ומביא את רעיון זה, ברם שם הוא מסתייג ואומר כי עצה זו לא מועילה למחזיקים בדרך החסידות, כי להם מסית היצר הרע ואומר על העבירה כי הגם שאין עניינה מבואר בתורה, מכל מקום יש בה משום לפנים משורת הדין, ועל זה הוא שהתפלל דוד ואמר (תהלים פו ב): "שְׁמֶרָה נַפְשִׁי כִּי חֹסֵיד אָנִי" – כי בהיותו חסיד כבר אין מועילה לו עצה זו⁷¹.

וכך הוא כותב⁷²:

"ושמעתי שהוא על דרך מאמר רז"ל 'אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש', והנה למה אמר משכהו ולא אמר כפשוטו למוד תורה. אך הוא דהיצר מסיתו לדבר עבירה באומרו לו בפיתוייו שהוא מצוה, ועל כן עצה היעוצה מרז"ל אם יפתה אותך באומרו שהוא מצוה, משכהו לבית המדרש ששם מרחיבין התורה, ותלמוד מפי סופרים ומפי ספרים אם הוא מכלל התרי"ג מצות וענפיהם ותראה שזה פיתוי היצר, אזי לא יוכל לך.

אך אם המתפתה הוא איש חסיד, אין תקנה במשיכה לבית המדרש כי יאמר לו הגם שאין הענין הזה מבואר בתורה, הלא חסיד אתה מתנהג בחסידות לפנים משורת הדין, והענין שאני מצוך לעשות הוא מכלל החסידות דלפנים משורת הדין הגם שאינו מבואר בתנ"ך ובדברי רז"ל. ולזה אמר דוד 'שמרה נפשי כי חסיד אני', ולא מהני נגד היצר המשיכה לבית המדרש, באמור לי הלא חסיד אתה עשה לפנים משורת הדין. והנה הגם שהוא דרך דרוש קצת, עכ"ז המשכיל יתבונן שענין כזה בפיתוי היצר יארע לאדם כמה וכמה".

71. הסתייגות נוספת כותב הרה"ק רבי יעקב יוסף מאוסטרהא בספרו 'רב ייבי' (תהלים ד ה): "אמנם זו שייך אם לומד תורה לשמה, אז המאור שבתורה מחזירו למוטב. אבל היצר הרע מתחכם יותר לבטל מחשבתו, שלא תהיה כוונתו לשמה כשעוסק בתורה, לכך גם כשלומד תורה נסתמו עיני שכלו מלהביט האמת ודומה לו כאילו כתוב בתורה על עבירה שהוא מצוה".

72. ספר 'אגרא דכלה' פרשת קרח, בקטע הרביעי מתחילת הפרשה. עוד ראה בספר זה בפרשת בלק ד"ה והנראה. יצוין כי בספר 'דברי ישראל' (מודזין, פרשת ויצא) הביא דברים אלו מפי השמועה: "על פי מה ששמעתי בילדותי מפי חסיד אחד ששמע מפה קדוש הרב הצדיק מוה צבי אלימליך מדינוב זצוק"ל שאמר בדרך צחות... "יעו"ש.

ברם קודם לכן הביא הרה"ק מדינוב עצה אחרת, אשר הייתה בידו קבלה, ולפיה ניתן לבדוק על כל דבר אם היא מצוה או לא. שהרי ישנם דברים שהם בוודאי מצוות, כמו הנחת תפילין או תלמוד תורה, ועל האדם לראות ולבדוק כלפי אותו המעשה אשר מסופק הוא אם זו מצוה או עבירה – אם התלהבותו למעשה זה היא כאותה ההתלהבות אשר הוא מתלהב למצוות ודאיות, כי רק אם כן יהיה בכך ראיה כי זו מצוה⁷³.

וזה לשונו⁷⁴:

"דהנה היצר הרע זה דרכו כל היום לפתות האדם לעשות עבירות באומרו שזה מצוה, והמשכיל יתבונן על זה שהוא מתרמית היצר ותחבולותיו... והנה הסימן על זה אם הוא באמת מצוה או אם הוא מתרמית היצר הוא כשיבחין האדם בעצמו, אם גדלה תשוקתו כל כך לשאר המצות ג"כ לאותן העניינים שהם בודאי מצוה כגון ציצית ותפילין ותורה, אזי הוא טוב. אך אם רואה שאינו משתוקק כ"כ לשאר המצות, יבין לאשורו שהתשוקה הזאת שמדמה בדעתו לאותו ענין הנרצה לו למצוה הוא מפיתוי היצר להפילו במכמורת, ותחתיה תעמוד הבהרת, כך קבלנו. וכשיבחין האדם זה באמת, האמת אהוב יותר ויתרחק (אפילו) מהמצוה שנדמית בדעתו כיון שמבין באמת שהוא לשם איזה פניה".

י. ישיחנה לאחרים

מפיו של הרה"ק רבי מנחם מנדל מרימינוב, שמע תלמידו הרה"ק בעל מראה יחזקאל שחקק את הדברים עלי ספר 'מנחם ציון'⁷⁵, כי יצר הרע זה המכונה 'לבן הארמי'⁷⁶, "שהוא חריף לרמות ומטהר את השרץ מראה פנים שדבר זה מצוה לעשות, בחלק שפתיו ידיחנו, וזה ענין רע מאוד מנפש עד בשר יכלה" עיקר הישועה ממנו היא בבקשת עצה, שעל ידי שאדם מסיח את דאגתו לאחרים יכול הוא להתגבר על יצרו:

"והעיקר הוא התשועה ברוב יועץ, ישיחנה לאחרים במועצות ודעת לפקוח את עיני שכלו ולשקול הדבר בפלס ומאזני משפט וצדק להורהו המעשה אשר יעשה אם טוב אם רע".

ובזה פירש את דברי בעל ההגדה: "צא ולמד - מה ביקש לבן הארמי... ולבן ביקש לעקור את הכל". כי לבן ביקש לעקור הכל כאומר לרע טוב וחושך אור – ותקנתו היא

73. ראה ספר 'נחלת הגרשוני', פרשת נח, ד"ה אכן תוה"ק מלמדת, שאף הביא עצה זו. והשווה לעצה הראשונה שהבאנו לעיל מדברי הערבי נחל, אמנם שתי עצות הן, ודו"ק.

74. ספר 'אגרא דכלה' פרשת קרח, בקטע השני מתחילת הפרשה.

75. ספר 'מנחם ציון' על הגדש"פ ד"ה צא ולמד.

76. ראה מה שהארכנו לעיל בעניין כינויו הזה של היצר הרע.

ב'צא ולמד' – "פירוש, שצריך לימוד ועצה טובה להפר ולסכל את מחשבתו"⁷⁷.

לבטל רצונו אל השי"ת

עצה טובה נותן לנו הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין, והיא שיבטל האדם את רצונו לרצון השי"ת, ומתוך לא תצא תקלה על ידו⁷⁸:

"מי שבחר בעבודה ורדיפה אחר מצוות ומעשים טובים יוכל לבוא לידי טעות זה שיסיתנו היצר רע על עבירה שהיא מצוה. אבל מי שמבטל רצונו שלא לרצות רק רצון השם יתברך על ידי זה השם יתברך מאיר לו להיות באמת הכל כרצון השם יתברך".

לראות אם יש לו נגיעה

רבים מגדולי החסידות כתבו שסימן מובהק הוא לאדם לידע אם העבירה עליה מפתה אותו היצר הרע לומר שהיא מצוה היא אכן מצוה או שמא היא עבירה – היא כשיבדוק אם יש לו נגיעה עצמית בזה שרוצה לעשותו, כי אם יש לו נגיעה עצמית ולו כחוט השערה, אין לו להניח את עצמו במעשה הזה, כי בוודאי הוא שאין לו לעשותו⁷⁹.

ובזה פירשו⁸⁰ דברי הגמרא (ב"מ ה ב): "חזקה אין אדם חוטא ולא לו" – כאשר אין לאדם כל נגיעה עצמית, בזה חזקה שאין האדם חוטא, כי הנגיעה העצמית היא ראייה מוכחת כי בעבירה עסקינן.

לזבחו בתשובה

מתורתו של הרה"ק רבי שמעון מירוסלב, אנו לומדים את העצה הבאה – לזבוח את היצר הרע על ידי תשובה⁸¹:

"וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה – היצר הרע מסית להאדם ונעשה לו כרעהו ואומר לו על עבירה שהיא מצוה. וזהו 'להרגו בערמה'. העצה לזה היא 'מעם תזבחנו תקחנו למות' – שתזבח אותו על ידי תשובה".

77. מעתיק השמועה בספרו שלו אף הוא כותב כן מעצמו, וז"ל בספרו 'מראה יחזקאל' (פרשת וילך): "ועל כן התשועה היא ברוב יועץ להמלך בזה עם חבריו כי הם יעמידוהו על האמת, ובפרט אי אית ליה רבא במתא, והשכל מחייב זה כי באותה שעה בשעת מעשה אין היצר מפתה רק האיש ההוא אבל האנשים אחרים הם אצל האמת כי אין היצה"ר מסיתם אז וע"כ רואין האמת ויכולין להזהירו ולהנטותו מפיתוי היצה"ר, אבל אם הדבר מצוה באמת הוא גלוי לכל שמצוה הוא", ועוד הביא שם את העצה בכוח התורה.

78. ספר 'רסיסי לילה' אות לח.

79. ראה להרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו 'פוקד עקרים' אות ה.

80. ספר 'צמח מנחם' על הגדש"פ, בהמשך דבריו האמורים לעיל.

81. ספר 'תורת שמעון', מונקאטש תרצ"ד, פרשת משפטים ד"ה וכי יזיד.

לדחות דברי היצר הרע מכל וכל

ואילו הרה"ק רבי חיים מטשרנוביץ⁸² עוסק בשלושה סוגי אנשים העומדים במלחמת היצר, והסוג השני הוא האדם אשר: "לא יבוא היצר הרע למולו בשאט בנפש לומר לו צא ועבור עבירה זו, כי יודע שלבו עליו בזה ויש לו כח וממשלה עליו שלא יציית אותו למרות עיני כבודו ברוך הוא בדבר שאסור לעשותו. רק יבוא אליו בדברי פתוים שקרים וכזבים בחלקת לשונו, למשוך אליו העון בחבלי השוא, להתיר לו את האיסור בערמותו, ויגיד לו כי עוד עושה מצוה בזה".

ועל כך הוא נותן לו עצה ברורה נגד שקריו של היצר הרע:

"בזה אל תאבה, פירוש אל תאבה ולא תשמע לו כלל לעבור על דבר האסור מדאורייתא או דרבנן בשום אופן, אף שיראה לך כי זה מצוה הוא, כי לא יתחכם אדם על אלהים בשום אופן. ודבר שאסרה התורה לא תחפש צדדי מצוה על זה"⁸³.

יא. אמרת הרה"ק מרופשיץ, ראיית הרה"ק מצאנז ודחיית הרה"ק מגורליץ

את מאמרינו זה נסיים בעניין המושתת על אמירה נאה של הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ⁸⁴:

"ופעם אמר הרה"ק מרופשיץ זצלה"ה בדברות קדשו, שאינו חפץ לזכות לא במצוה של בעה"ב, ולא בעבירה של בעה"ב, ופירש דבריו ואמר, מה הוא מצוה של בעה"ב, היינו אם יש לו סיכסוך עם איש וכדומה, רגיל הוא לומר בעת זו, איש כזה, מצוה לנקום בו ולשבור אותו, זהו מצוה של בעה"ב. ועבירה של בעה"ב, הוא, שכשבאים לתבוע ממנו צדקה גדולה וחשובה, עבור הכנסת כלה, ת"ת, ישיבה, תיכף אמרתו רגיל בלשונו, שאם אתן סכום כזה שאתם מבקשים, עבירה הוא לי, לי אסור לעשות דבר כזה, זהו עבירה של בעה"ב, ולכן אינו רוצה לזכות, לא במצותיו ולא בעבירותיו, ודפח"ח".

82. ספר 'באר מים חיים', שמות כ כ.

83. עיין שם שהוסיף במוסגר: "רק במקום שהתירה התורה בפירוש ענין זה כמו (בבא מציעא פז א) לשנות בדברי שלום וכדומה מה שנמצא מפורש שמותר בזה, ואך שישים היטב עיניו ולבו אם רק מכוון לשם ה' לקיים מצוותיו, או אם מתערב בזה איזה תאוה וחמדה בלב לתאוותו ולהנאותו, והבן".

84. ספר 'שער האותיות', שבתוך ספר 'רזא דעובדה' קרעטשניף, עמ' כא אות ד. כיוצא בזה מצאתי שהיה רגיל לומר גם הרה"ק מליסקא בעל 'אך פרי תבואה', וכמו שמספר על כך נכדו בספרו 'נחלת הגרשוני' (דברצין תרח"ץ. פרשת שמות פח ב): "והנה נודע מה שהיה רגיל מרן זקניי זי"ע לומר שהוא שונא המצוות מן העולם, כוונתו שרגיל בפי ההמון לומר שמצוה לעקור איש פלוני בשביל רוב רשעותו, ועל זה היה כוונתו שהוא שונא מצוות כאילו. אבל אוהב אני העבירות של העולם, מה שרגיל בפי האנשים שהיא עבירה, ואסור לרחם על איש כזה וליתן לו אפילו פרוסת לחם, מי יתן ויבואו לידי ואקיימם אפילו מאה פעמים ביום – כן מרגלא בפומיה דקדושת זקני".

ומקובל כי הרה"ק רבי חיים מצאנז, תלמידו המובהק וממשיך דרכו של הרה"ק מרופשיץ, עקב מעשה שהיה, הביא לכך ראייה מוכחת כי אכן 'מצוות' שכאלו אינם בכלל מצוות⁸⁵. וכך מספר רבי אברהם סגל איטינגא⁸⁶:

"איש אחד השיג גבול רעהו ושכר עסק האוראנדא שלו. ויוכיחהו הרה"ק מצאנז על זה. ויאמר לו האיש: הלא האיש הוא רשע ופושע ישראל, ומצוה לקבורו! ויאמר לו הרה"ק: מי אמר לך שיש מצוה לקבור את הרשע, אני אביא לך ראייה מן התורה שאינה מצוה, דהנה רש"י ז"ל כתב בפרשת בא על הפסוק (שמות י כב) 'ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים' וגו', והוא מהמדרש: ולמה הביא עליהם חשך, לפי שהיו בישראל באותו הדור רשעים ומתו בג' ימי אפילה כדי שלא יראו מצרים במפלתם, ואם כן קברו ישראל את הפושעים והמורדים. ולסוף כתב רש"י עה"פ (שם יב ו) 'והיה לכם למשמרת', הגיע שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היה בידם מצוה להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (יחזקאל טז ז) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצוות דם פסח ודם מילה.

ולכאורה הרי כבר היה בידם מצוות הרבה שקברו את הרשעים. אלא מוכח מכאן שאין זה מצוה לקבור את הרשע. ועתה השב את העסק לאותו האיש פן תנחם באחירתך".

אלא שמצאתי כי הרה"ק רבי ברוך מגורליץ, בנו של הרה"ק מצאנז, השיב לאביו, כי אין ראייה זו מוכחת כלל ועיקר. וכך הביא זאת הגאון רבי דוד דב מייזליש מאוהעל⁸⁷:

"ונודע כי פעם אחת אמר כ"ק מוח"ז רבינו הדברי חיים ז"ל שאין מצוה לקבור ולאבד את הרשעים, והראיה כי אמרו חז"ל, כשיצאו בני ישראל ממצרים היה בלא מצוות רק פסח ומילה, הלוא בשלשת ימי אפילה קברו את הרשעים, ומוכח שאין זה מצוה. והשיב לו בנו כ"ק דו"ז הגה"ק מגארליץ ז"ל דשם היה רשעים מתים – אין מצוה לקבורם. אבל רשעים חיים – מצוה לקבורם, שלא ישחיתו לכלל ישראל, ודפח"ח".

גירסא אחרת, ולפיה הרה"ק מצאנז אמר ראייה זו בשם הרה"ק מקעשנוב, ואת דבריו הוא דחה הרה"ק מגורליץ - ראיתי בקונטרס 'כתבי קודש'⁸⁸:

"שמעתי שהה"צ הגה"ק מצאנז אמר בשם הרב מקעשנוב שאמר ראייה שאין מצוה לקבור רשעים, שהרי לא מצאו בישראל שון מצוה לצאת ממצרים עד שנצטוו בדם פסח ומילה – הא הרשעים מתו בשלושת ימי אפילה וקברום ישראל, שמע מינה

85. ראה בספר מהרש"מ הכהן (ת"א תשט"ז), פרשת תולדות עה"פ והיה כאשר תריד) שהביא זאת בשם הרה"ק רבי שלום מבעלזא.

86. ספר 'דעת זקנים', מערכת פאר מקדושים אות ל.

87. ספר 'בנין דוד', אוהל תש"ב, פרשת נח, אות לז. עיין שם בפרפרת נאה שהוסיף ופירש על פי זה בטוב טעם.

88. קונטרס 'כתבי קודש' הנדפס בסוף ספר 'חידושי היהודי', בילגוריי תרצ"ז, עמוד 128 אות מז.

שאינו מצוה. ואמר בנו הה"צ רבי ברוך זצ"ל מגארליץ שאין כאן ראייה, דדווקא רשעים מתים אין כאן מצוה משא"כ רשעים חיים איכא מצוה".

דחיה נוספת לראיה זו

ולולי דמסתפינא הייתי מוסיף לדחות ראייה זו שהביא הרה"ק מצאנז על כך שאין מצוה לקבור את הרשעים, באופן אחר ממה שדחה הרה"ק מגורליץ, והוא בהקדם פירוש נפלא מאוד אשר הביא החתם סופר על דברי הפסוק (במדבר לג ג-ד): **"יִצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה לְעֵינֵי כָל מִצְרִים. וּמִצְרִים מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר וּבְאֵלֵיהֶם עֲשֵׂה ה' שְׁפָטִים"**⁸⁹.

"יש לפרש, קבורת מתים גם בגוי הוא מצוה לקבור מתיהם, כמו שדרשו ז"ל (תנחומא דברים ג) על 'ויעש לו דוד שם' (ש"ב ח יג) שקברו מתיהם, ומצוה בעידנא דעסיק בה מגינה ומצלי (סוטה כא א), ואפילו הכי יצאו ישראל ביד רמה, אע"ג דמצרים מקברים, ולא תימא שהם המצריים לא עשו אלא לשם עבודה זרה שלהם, ולכך אמר שבאלהיהם עשה ה' אז שפטים, ולא האמינו עוד אז בהם עד שטעו שוב בבעל צפון בפי החירות".

הפסוק משמיענו שבני ישראל יצאו ממצרים למרות היות המצריים עסוקים במצוה שהיו מקברים את מתיהם, ולא הגינה מצוה זו על המצריים!

ויש להעיר קצת, מפני מה אכן לא עמדו למצריים זכות מצוה זו, שהרי כלל הוא שמצוה היא מגנת ומצלת בעידנא דעסיק בה, ומה נשתנה הלילה הזה. והנראה לומר, שלא עמדה למצריים זכות קבורת המתים שעשו לפי שעמדה כנגדה וגם נצבה זכות מצוה זו של קבורת המתים שעשו בני ישראל, וגברה ידם של בני ישראל.

ומעתה אתי שפיר מפני מה לא היה די במצוה זו של קבורת המתים כדי לגאול בזכותה את בני ישראל ממצרים, שהלוא גם המצריים היו עסוקים במצוה זו של קבורת מתים, ודיינו שתבוא מצוה זו של ישראל שנעשתה בשלשת ימי אפילה ותגבר על מצוה זו של המצריים שנעשתה ממש בעת יציאת מצרים, שלא תגן ותציל על המצריים ככל מצוה בעידנא דעסיק ביה.

ולפיכך ביקש הקב"ה שיהיה לבני ישראל מצוות שכאלו אשר אין אותם ביד המצריים, כי גם אם מצות הקבורה היא מצוה הגונה אולם היה גלוי וידוע לפניו כי גם המצריים יעסקו במצוה זו עם מתיהם, וזה לעומת זה, ולפיכך נתן להם הקב"ה דם פסח ודם מילה – מצוות המיוחדות רק לבני ישראל, וכל זר לא יקרב אליהם, ובזכות זה נגאלו ישראל ממצרים.

89. בספרו 'תורת משה' על אתר.